

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
The Journal of International Turkish Language & Literature Research

|| Sayı/ Issue 12 (Eylül/ September 2023), s. 1136-1365.
|| Geliş Tarihi-Received: 20.08.2023
|| Kabul Tarihi-Accepted: 16.09.2023
|| Araştırma Makalesi-Research Article
|| ISSN: 2687-5675
|| DOI: 10.51531/korkutataturkiyat.1346710

Atatürk Dönemi, Eşkiya ile Mücadele Harekâtında Jandarma

The Atatürk Period, the Gendarmerie on the Counter Bandit Operation

Abdullah Cüneyt KÜSMEZ*

Öz

Türk milleti, varlığının ana gayesini devletin varlığı ile eş tutmuş ve kurduğu bütün devlet teşkilllerinde, temel ilke olarak benimsediği “devlette devamlılık” ilkesini “dirlik ve düzenlik” düşüncesi ile yönetimi süresince hassasiyetle uygulamak gayretinde olmuştur. Bunun doğal bir sonucu olarak hükümler alanı içerisinde dil, din, ırk ve mezhebe mensup birçok topluluğu yönetme başarısı gösterebilmiştir. Ancak Devlet, zaman zaman tebaanın, mevcut niteliklerini öne çıkararak imtiyaz elde etmek, düzeni değiştirmek ve hatta bulunduğu bölgenin sağladığı imkânları kullanarak ayrılmak amacıyla çıkardıkları isyan ve olaylarla mücadele etmek zorunda kalmıştır.

Türk tarihinde isyanlar, çok geniş bir alanı kapsayan bir inceleme konusudur. Bu çalışmanın kapsamı, yakın dönem Türk tarihinde bir başlangıç olan ve Cumhuriyetin ilan edilmesi ile birlikte yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin ilk on beş yıllık dönemi ile sınırlı tutulmuştur. Ayrıca bu çalışmada her ne kadar bazı bölgelerde mülki ve adli tedbirlerin uygulanmasında ve asayişin temininde güçlükler yaşansa da yeni devletin otoriteyi tesis etmek ve rejimin güvenliğini sağlamak amacıyla verdiği mücadelede, doğrudan tehdit teşkil eden eşkiyanın neden olduğu başlıca isyanlar ele alınmış ve dolaylı etki eden şekavet olayları kapsam dışı bırakılmıştır. Çalışmada, arşiv belgeleri ve dönemin harekât esaslarını ifade eden yayınlar öncelikle incelenmiştir.

Bu doğrultuda isyanları bastırmak amacıyla dönemin mülki idareleri tarafından alınan tedbirler ve bu tedbirlerin uygulanmasında bir kolluk kuvveti olarak Jandarmanın harekât bakımından katkısını ve gayretini ortaya koymak incelemenin esas amacıdır. Böylelikle Jandarmanın, Atatürk döneminde hem yeniden teşkilatı ve mevzuatı oluşturulurken hem kolluk eğitimine devam edilirken hem de kendisine verilen mülki, adli ve askeri görevleri yerine getirilirken çıkan isyanların bastırılması için bazen müstakil bazen ordu birlikleri ile müşterek yürüttüğü harekâtın taktik ve operatif uygulamaları kolluk hizmeti içerisinde izah edilmiş olacaktır.

Anahtar Kelimeler; Jandarma, eşkiya ile mücadele, isyan, harekât.

Abstract

The Turkish nation has always considered the main purpose of its existence with the existence of the state, and has exerted efforts to precisely implement the principle of “continuity in the state” and the principle of “peace and harmony” it has adopted as the principal principles in all the state organizations it has established. As a natural consequence of the above, it has

* Dr., Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi, e-posta: ackusmez1@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3964-2081.

been successful to dominate many communities with different languages, religions, races or sects within its area of dominance. However, the State had become obliged to fight against rebellions or events raised by the subjects from time to time with the purpose of obtaining privileges, changing the state order or even for separation using the advantages provided by their localizations.

Rebellions in the Turkish history are the subjects of research covering a very wide area. The scope of this study has been limited with the first fifteen years of the newly-established Republic of Turkey, which is a start in the recent Turkish history and that begins with the announcement of the Republic. Furthermore, although some difficulties have been encountered in the implementation of the administrative and judicial measures and in ensuring the public order in some regions, the main events caused by bandits that pose direct threats in the fight of the new State aiming at establishment of authority and providing security of the regime have been handled in this study, and brigandage events with indirect effects were excluded. Archived documents and publications on the principles of operations of the era have been examined primarily.

In this respect, measures taken by the civil administration of the time with the purpose of repressing the rebellions and contributions and efforts of the Gendarmerie as a law enforcement agency to operations aiming at the implementation of these measures is the main objective of this study. This way, it will be possible to explain the tactical and operative implementations of the operations implemented by the Gendarmerie or jointly with some army troops in order to repress the uprisings during the Atatürk period when the Gendarmerie is continuing with the re-establishment of the organization and legislation, continuing with the training for law enforcement agency and carrying out the administrative, judicial and military duties it has been entrusted with.

Keywords: Gendarmerie, fight against bandits, rebellion, operation

Giriş

Cumhuriyetin ilanı ile birlikte, Devlete karşı gelerek toplu bir harekete başvurmak diğer bir ifade ile isyan etmek¹ (Türk Dil Kurumu [TDK], 1998, s. 1111), ayaklanmak² (TDK, 1998, s. 170), başkaldırmak³ (TDK, 1998, s. 238), kalkışmak⁴ (TDK, 1998, s. 1172) veya kıyam etmek⁵ (TDK, 1998, s. 1313) suretiyle yönetimde istikrarın bozulmasına yol açan asayişsizlik; çoğunlukla dışarıdan açık veya örtülü müdahalelerle de devlet ve toplum hayatında huzursuzluğun önemli bir nedeni olmuştur. Özellikle devlet otoritesinin merkez-taşra ilişkisini sağlayan mülki ve idari kararların uygulanmadığı hallerde daha fazla etkisi görülmüştür. Bununla birlikte herhangi bir isyan düşüncesi ile hareket etmemesine rağmen öldürme, yaralama, gasp, soygun, adam kaçırma, yol kesme, haraç toplama, fidye alma gibi asayişe müessir olayların faili olan eşkıyanın varlığı da her ne kadar münferit olaylara neden olsa da her an isyana dönüşebilecek veya çıkan bir isyanı genişletebilecek bir tehdit ortamı yaratmıştır.

Diğer taraftan isyan çıkarmak veya isyana teşebbüs etmek ile eşkıyanın neden olduğu olaylar yani şekavet⁶ (TDK, 1998, s. 2082) suç tasnifi bakımından ele alındığında ilki devlete ve mevcut olan düzene karşı; diğeri ise kişiye ve mala karşı işlenmiş suçlar kapsamındadır. Nitekim günümüzde de geçerli olan ve her iki suçun oluşmasını doğrudan etkileyen bu durum; isyanın veya şekavetin görüldüğü bölgede emniyet ve asayişin arzu edilen seviyede sağlanamamış olduğuna işarete eder.

Yakın dönem Türk tarihinde sıklıkla isyan ve şekavet olayları yaşanmıştır. Bu olayları, kronolojik bakımdan Birinci Dünya Harbi de dâhil olmak üzere Osmanlı

¹ Herhangi bir amaçla kurulu düzene veya devlet güçlerine karşı gelme, başkaldırma, ayaklanma.

² Birçok kimsenin cebir ve şiddet kullanarak devlet güçlerine karşı gelmesi, başkaldırma, isyan, kıyam.

³ Ayaklanma, isyan.

⁴ Kalkışmak işi, isyan, ayaklanma, kıyam.

⁵ Ayaklanma, başkaldırma, karşı gelme.

⁶ Haydutluk, soygunculuk.

Devleti'nin son dönemi, Milli Mücadele dönemi ve erken Cumhuriyet dönemi olarak üç bölüm halinde ele almak mümkündür. Söz konusu dönemlerde meydana gelen isyanların, çıkış nedenleri genel anlamda düzene karşı bir teşebbüs olarak görülse de; Osmanlı Devleti son dönemi isyanları ayrılıkçı ve bölücü (Yılmaz, 2001, s. 250), Milli Mücadele dönemi isyanları Milli Mücadele karşıtlığı (Türk İstiklal Harbi, 1974, s. 37-39), Erken Cumhuriyet dönemi isyanları ise rejim karşıtlığı ve ayrılıkçı (Hallı, 1972, s. 13-15) bir niteliğe sahiptir.

Bu tür olayların önlenmesinde öncelikli görev kolluk kuvvetinin olmuştur. İl ve ilçe merkezlerinde Polis; polis bulunmadığı nahiye ve kaza merkezleri ile köylerde ise Jandarma, asayiş sağlamaktan doğrudan sorumlu ve yetkilendirilmiş bir kolluk kuvveti olarak Cumhuriyetin ilk dönemlerinden itibaren eşkıyanın neden olduğu isyanlara, emniyet ve asayişin sağlanması ile kamu düzeninin temini için müdahale etmiştir. Müdahalesi zaman zaman müstakil olmakla birlikte çoğunlukla Ordu birlikleri ile müşterek bir harekât niteliğindedir. İcra edilen harekâta, dönem itibari ile tedip⁷ (TDK, 1998, s. 2164) harekâtı adı verilmiştir. Tedip harekâtı, isyanın bastırılması veya eşkıyanın yakalanması için takip⁸ (TDK, 1998, s. 2120) harekâtı ve tenkil⁹ (TDK, 1998, s. 2190) harekâtı olarak birbiri ile bağlantılı iki safhada gerçekleştirilmiştir. Bu harekât nevilerinde çoğunlukla ordu birliklerinin komutasında bulunan jandarma, özellikle haber toplama, iz takibi, yol güvenliği görevleri yanında doğrudan müsademeye de girerek asayişin sağlanmasında yetki ve sorumluluğunda olan mülki ve adli görevlerini yerine getirmiştir.

1. İsyânların Genel Nedenleri ve Eşkîyanın Faaliyet Bölgeleri.

29 Ekim 1923'te Cumhuriyetin kabul edilmesi ile yeni bir Türk Devleti'nin de kurulduğu ilan edilmiş oldu. Türkiye Cumhuriyeti Devleti, kuruluşu ile birlikte her alanda süratli bir inkılâp sürecine girmiş, devletin sosyal, siyasi ve ekonomik alanda ihtiyaç duyduğu değişiklikleri hayata geçirmeye başlamıştır. Bu tarihsel dönüşüm, öncelikle milli kimliğin inşasıyla, sonrasında ise devletin kurumları ile birlikte toplum hayatını çağdaş bir çizgiye taşımak amacındadır. Devletin özellikle merkezî otoriteyi güçlendirerek bölgesel otoritelerin dinî ve ekonomik çıkarlarına son vermek istemesi, şüphesiz bir direnç yaratmış ve zaman zaman isyana dönüşerek özellikle Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türkiye Cumhuriyeti'nin temel sorunlarından biri olmuştur. Diğer taraftan Cumhuriyet döneminde meydana gelen isyanların ve ağır şekavet olaylarının tarihsel arka planında, dönemin güçlü devletlerinin, 19. yüzyıldan itibaren petrol kaynaklarına sahip olmak için izlediği çıkar politikaları önemli bir etkidir. Özellikle bu devletler, Şark Meselesi adı altında Osmanlı Devleti'ni parçalayarak hükümlanlık alanındaki petrol kaynaklarının bulunduğu bölgelere hâkim olma amacından vazgeçmemiştir.

Politikalarının uygulanmasında iki temel strateji izlemişlerdir. Birincisi, bölgesel kargaşa yaratmak ve bu kapsamda bir gerekçe oluşturarak müdahale etmek. İkincisi ise, yükselen milliyetçilikle etnik, dinî ve kültürel farklılıkları istismar ederek nüfuz altına alınabilecek yeni, küçük ulus-devletçikler türetmek. Osmanlı Devleti zengin petrol yataklarını barındıran coğrafyasıyla ve sahip olduğu çok kültürlü sosyal yapısıyla bu stratejilerin hedefi olmuştur. Bu durum, Cumhuriyet dönemi ile birlikte devam etmiş ve ilk on beş yılında toplumsal yaşamda düşünülen inkılâpların yavaşlamasına, demokratik gelişmelerin gecikmesine ve mali imkânlarının önemli bir bölümünün bu yönde harcanmasına neden olmuştur. Türkiye'nin toprak bütünlüğünü tehdit eden etnik, dinî ve siyasî etkenleri kışkırtmaktan geri durmayan başta İngiltere olmak üzere dönemin güçlü

⁷ Uslandırma, yola getirme, terbiye etme.

⁸ Yetişmek ve yakalamak veya bulmak amacıyla birinin arkasından gitme, izleme.

⁹ Uzaklaştırma, yakalama, ceza verme.

devletleri, bir yandan rejimi bir istikrar unsuru olarak göstermiş diğer yandan inkılâpları, Müslüman bölge halklarının tepkisine neden olduğu gerekçesiyle eleştirmiş ve bu halklar arasında sürekli bir gerilim ortamı yaratmıştır. Bu dönemde gerçekleşen isyanların büyük bir kısmı, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerindedir. Bölgenin coğrafi ve iklim özellikleri, toplumsal hayatın biçimlenmesinde kısmen de olsa konar-göçer bir yapıyı hâkim kılmış ve bölgede çevre ulaşımının sınırlılığı ile de kapalı bir toplum düzenini ortaya çıkarmıştır. Merkezî otoritenin tam anlamıyla hâkimiyet kurmadığı bu bölgelerde, Cumhuriyet'e kadar, halk işlerini toprak ağalığı, aşiret reisliği ve tarikat şeyhliği adı altındaki teşkilleri vasıtasıyla yürütmüştür. Toplumsal yapı, zaman içinde ekonomik, dinî ve siyasi nüfuz mücadelelerine zemin hazırlamış ve bölgedeki asayiş sıklıkla bozmuştur. Türkiye Cumhuriyeti, merkezî otoriteyi, ülkenin tümüne hâkim kılmak üzere siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik alanda aldığı tedbirler ve yasal düzenlemeleri, toplumsal hayatı değiştirmeyi amaçladığından bölgedeki yerel güçleri rahatsız etmiş ve zaman zaman devlete karşı halkı kışkırtma ve propaganda ile bölge dışı güçlerle de ittifaka yönelmesine neden olmuştur (Yazıcı, 2023, s. 1-3).

2. Eşkıya ile Mücadelede Jandarmanın Teşkilat, Eğitim ve Mevzuat Düzenlemeleri

Jandarma, kuruluşundan itibaren mülki sorumluluk sahaları itibariyle emniyet ve asayişin sağlanmasında daima yetkili bir kolluk kuvveti olmuştur. Tarihi süreç içerisinde bağlantı durumu zaman zaman "askeri" veya "silahlı" tanımlamalar yapılarak değişikliğe uğrasa da icra ettiği görevler bakımından kolluk kuvveti yapısını korumuştur. Temel görevleri arasında yer alan ve önleyici tedbirleri kapsayan mülki görevler ile suçun aydınlatılması için araştırma ve yakalama tedbirlerini kapsayan adli görevler, bu doğrultuda yerine getirilmiştir.

Jandarma, emniyet ve asayişin temininde Polis ile birlikte kendisine verilen yetki ve sorumluluklar dâhilinde kolluk hizmetini yerine getirmiştir. Dönemin en hassas ve ivedi tedbir alınmasını gerektiren durumu, şekavetin önlenmesi ve eşkıyanın yakalanması ile çıkan isyanların bastırılmasıdır. Bir bakıma Cumhuriyet Jandarması, bu tür olaylara karşı müdahalede, Osmanlı Devleti döneminden itibaren yabancı olmadığı hatta olayların önlenmesi ve suçluların yakalanmasında oldukça tecrübeli olduğu bir durumla yeniden karşılaşmıştır. Öncelikli bir hâl alan bu durum, Jandarmanın teşkilat, mevzuat ve eğitimini doğrudan etkilemiştir.

2.1. Teşkilat Düzenlemeleri

Öncelikle 23 Nisan 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM)'nin açılması ile İcra Vekilleri Heyeti içerisinde Milli Müdafaa Vekâletine bağlı olarak Umum Jandarma Kumandanlığı kurulmuş ve Jandarmanın her türlü teşkil, tensik ve görevlendirme esaslarının belirlenmesi sorumluluğu verilmiştir (Türk Silahlı Kuvvetleri [TSK] Tarihi, 1984, s. 389). Ağustos 1920 itibariyle Umum Jandarma Kumandanlığının ana ast birlikleri Jandarma Bölge Müfettişlikleri halindedir. Konuş yerleri 8 Jandarma Bölge Müfettişliği olarak aynı isim altında İstanbul, Aydın, Ankara, Konya, Sivas, Adana, Trabzon ve Bitlis'tedir. Jandarma Bölge Müfettişlikleri mülki teşkilat esas olmak üzere alaylar halinde vilayetlerde, taburlar sancaklarda, bölükler kazalarda, takım olarak teşkil edilen karakollar ise köylerde konuşlanmıştır (TSK Tarihi, 1984, s. 391-393). Jandarmanın merkezi yapısı tesis edildikten sonra özellikle olaylara süratle müdahalede imkân sağlayan seyyar jandarma birliklerinin kuruluşuna geçilmiştir.

7 Haziran 1920'de TBMM'nde kabul edilerek yürürlüğe giren sabit jandarma birliklerinin yanı sıra seyyar jandarma birliklerine dair 10 maddelik "Piyade, Süvari

Sınıfından Mürekkep Olmak Üzere Jandarma Müfrezeleri Teşkilî Hakkında Kanun”nun ilk maddesinde; “Müdâfaa-ı memleketin temini ve asayiş-i umuminin lâyıkiyle tesisi için Müdâfaa-ı Milliye vekâletine merbut olmak üzere seyyar jandarma müfrezeleri teşkil edilmiştir.” ifadesi ile hem memleketin savunması hem de asayişin sağlanması konusunda jandarmanın yetkilendirildiği belirtilmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 1954, s. 99-125).

İç güvenlikte tehdidin azalması ile birlikte Milli Müdafaa Vekâletine bağlı olarak faaliyet gösteren Seyyar Jandarma Müfrezeleri, TBMM’de 10 Şubat 1921’de yapılan bir teklif ile Mart 1921’den itibaren kaldırılmıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, 1954, s. 164-165). Böylece Jandarmanın seyyar müfrez birlikleri dokuz aylık bir süre içerisinde isyanların bastırılmasında, eşkiyanın takip ve tenkili ile askeri birliklerinin işgal kuvvetlerine karşı mücadelesinde önemli bir destek sağlamış aynı zamanda Kuva-yı Milliye Harekâtından Düzenli Birlik Harekâtına geçişte kolordu birliklerinin görevini kolaylaştırmıştır. Kanun teklifinde de görüleceği üzere Ordunun artık tamamıyla görevini yerine getirecek duruma eriştiği belirtilerek artık emniyet ve asayiş hizmetinin sabit jandarma birlikleri ile sürdürülebileceği ifade edilmiştir.

TBMM açıldığında 8 olan Jandarma Müfettişlik miktarı (Çermeli ve Atabey, 2002, s. 198-199) 1922’de Umum Jandarma Kumandanlığına bağlı olarak 9’a yükselmiştir. 1924 yılında ise kadro düzenlemeleri ve artan mevcutlar doğrultusunda müfettişliklerin mıntika sorumluluklarında yapılan düzenlemeler ile 20 ayrı mıntika sorumluluk sahası belirlenmiş ve 12 Müfettişlik altında toplanmıştır. Sorumluluk sahaslarında yapılan değişiklikler aynı zamanda bu bölgelerde faaliyet gösterecek jandarma birliklerinin de terkihi ve tertibatında değişikliklere neden olmuştur. Nitekim 1924’te 3 seyyar piyade, 2 estersüvar¹⁰ (Develioğlu, 2010, s. 269) jandarma taburu kurulmuş (Tekir, 2020, s. 338-339) ve 18 tabur ile müstakil 1 bölükten teşkil olan hudut birlikleri jandarmanın sevk ve idaresine verilmiş ve Milli Savunma Vekâletine devredildiği 1929’a kadar bütçe planlaması Dâhiliye Vekâleti tarafından yapılmıştır (İç İşleri Bakanlığı, 1974, s. 50).

1924’te Türkiye Cumhuriyeti Jandarma teşkilatı, Umum Jandarma Kumandanlığına bağlı olmak üzere, Jandarma Mıntika Müfettişlikleri, Vilayet Jandarma Kumandanlıkları, Jandarma Mektepleri (Jandarma Mekteb-i Alisi, Efrad-ı Cedide Mektepleri, Karakol Kumandanlık Mektepleri), Jandarma İmalathanesi, Jandarma Matbaası, Jandarma Sıhhiye Müesseseleri halindedir. Aynı yıl, emniyet ve asayiş hizmetlerinin yürütülmesinde sorumluluk sahası mülki sahaya göre belirlense de polislerin yetersiz kaldığı sorumluluk sahasları jandarmaya devredilmiştir (Tekir, 2020, s. 341).

Jandarma birliklerinin teşkilatlanması her yönü ile İcra Vekilleri Heyeti sorumluluğundadır. Hem bütçe imkânları hem de personel temini iki temel ölçüt olarak öne çıksa da meydana gelen olayların miktarı ve niteliği belirleyicidir. Nitekim 1923 yılında Dâhiliye Vekâleti tarafından Dersim (Tunceli) ve Muş’taki Jandarma birliklerinin takviye edilmesi maksadıyla birer tabur kuvvet gönderilmesi kararı verilmiştir (Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi [CCA], Fon: 030.10.0.0.125.892.6-2). Buna rağmen bölgeden gelen kuvvet taleplerinin sağlıklı bir incelemesinin yapılması ve her olay sonrası birlik teşkil edilemeyeceği veya gönderilemeyeceğinin bilinmesi istenmiştir (CCA, Fon: 030.10.0.0.125.892.6-3).

Mülki teşkilata göre teşkil edilmiş Jandarma birliklerinin ana yapısını vilayet jandarmalarına bağlı olan sabit tabur, bölük ve karakollar oluşturmaktadır. Bu yapı içerisinde karakollar asıl asayiş birliği olmakta ve sorumluluk sahasının genişliğine göre kuvvet miktarı belirlenmektedir. Süvari ve piyade olarak iki sınıf halinde belirlenen

¹⁰ Ester; Katır. Estersüvari; Katırlı süvari birliği.

seyyar kuvvetin miktarı ise bölgenin asayiş durumuna bağlı olarak değişiklik göstermiştir. Bu kuvvet yapısı içerisindeki süvari alayları ayrıca merkeze bağlı ve istenildiğinde süratle meydana gelen olaya müdahalede kullanılmak üzere yapılandırılmıştır. Cumhuriyetin ilanı ile birlikte Ankara, Çorum, Yozgat, Elazığ ve Erzincan vilayet merkezlerinde bulunan süvari alayları, yaya ve atlı olarak hazır kıta şeklindedir. Böylelikle olayların önlenmesi amacıyla tabur teşkilleri ile süvari jandarması yeniden kurulmuş ve 1924 yılı itibari ile göreve başlamasına karar verilmiştir (Tekir, 2020, s. 342-343). Seyyar Jandarma birliklerinin Cumhuriyetin ilk yıllarındaki konuş durumu Tablo-1’de gösterilmiştir (Küsmez, 2023, s. 509).

Böylece seyyar jandarma alayları yanında seyyar jandarma taburları da teşkil edilerek emniyet ve asayiş hizmetlerinde jandarmanın hareket kabiliyetinin artırılması ve daha geniş bir bölgede hizmet vermesi arzu edilmiştir. Piyade ve süvari olarak ayrılmasından maksat; yaya olarak karakol ve çevresinde, atlı olarak ise daha uzak bölgelerde devriye görevi icra etmek ve asayişe müessir olaylara süratle müdahale etmektir.

Seyyar Jandarma birlikleri, daha çevik ve esnek bir yapıya sahiptir. Bünyesindeki taburlar ile süvari bölüğü ve ağır makineli tüfek takımları, eşkiya takibi ve tenkilinde etkin bir kuvvet imkânı sağlamıştır (Hünalp, 1942, s. 39-40).

Tablo 1. Cumhuriyetin İlk Yıllarında Seyyar Jandarma Birliklerinin Durumu

Jandarma Süvari Alayları						Seyyar Jandarma Taburları		
1923	Piyade	Süvari	1924	Piyade	Süvari	1924	Piyade	Süvari
Ankara J. Süv. Alayı	13	150	Konya J. Süv. Alayı	26	300	Bolu Syy. J. Tb.	218	50
Çorum J. Süv. Alayı	18	182	Gaziantep J. Süv. Alayı	26	300	Aydın Syy. J. Tb.	218	50
Yozgat J. Süv. Alayı	18	182	Bozok J. Süv. Alayı	26	300	Trabzon Syy. J. Tb.	218	20
Elazığ J. Süv. Alayı	69	231	Mardin J. Süv. Alayı	26	300	Erzincan Estersüv. J. Tb.	20	326
Erzincan J. Süv. Alayı	18	182				Bitlis Estersüv. J. Tb.	20	326

1925 yılından itibaren 1930’a kadar teşkilatlanma çalışmaları sürmüştür. 1925 yılında 8 Seyyar Jandarma Alayı, 3 Piyade Jandarma Taburu ile 1 Süvari Jandarma Bölüğü ve 7 Sahil Jandarma Bölüğü; 1927’de 1 Piyade ve 2 Seyyar Jandarma Alayı teşkil edilmiştir. 1930 yılında Jandarma Müfettişlik Bölgesi tüm jandarma birliklerinin denetim ve düzenlemesini yapmak üzere Umum Jandarma Kumandanlığına bağlı olacak şekilde 13’dür. 1933 yılında ise bölge müfettişliklerinin miktarı 18 Mıntika Kumandanlığı olacak şekilde 6’dır. Seyyar jandarma teşkilatında da yapılan değişiklikler sonucu; er mevcudu az, birlik mevcudu fazla olan alayları kuvvetli birlikler haline getirmek amacıyla; ikişer taburlu 7 Seyyar Jandarma Alayı lağvedilmiş yerine her tabur üç piyade ve bir süvari bölüğü ve bir ağır makineli tüfek takımından oluşacak şekilde 7 Seyyar Jandarma Taburu ile üç taburlu 1 Seyyar Jandarma Alayı kurulmuştur (CCA, Fon: 030.10.0.0.128.923.6-5,7).

Seyyar jandarma birliklerinin kurulması ile birlikte idari yönden bir düzenleme daha yapılmıştır. Doğu Anadolu bölgesinde eşkiya olaylarına karşı alınacak tedbirleri tek elden ve süratle icra edebilmek için 25 Haziran 1927 tarih ve 1164 sayılı kanun ile “Umumi Müfettişlik Teşkiline Dair Kanun” yürürlüğe girmiştir. Kanun ile Elazığ, Urfa,

Bitlis, Hakkâri, Diyarbakır, Siirt, Mardin, Van ve daha sonra Bayazıt¹¹ dâhil edilmek üzere 9 ilde Vilayet-i Şarkiye Müfettişi Umumiliği teşkil edilmiştir (Demirtaş, 2021, s. 170-171). Doğu Anadolu bölgesindeki merkezi hükümet uygulamalarının etkinliği için üç müfettişlik daha açılacaktır. Seyyar Jandarma Alaylarının yeniden teşkili konusunda 1928 yılında yapılan düzenlemeler, jandarmanın 1925 ve 1926 yıllarında çıkan ayaklanmaların bastırılması ve eşkıya gruplarının yakalanması için verdiği mücadelede elde ettiği tecrübeleri de göstermesi bakımından önemlidir.

22 Ocak 1928 tarihinde “Seyyar Jandarma Alayları Teşkili ve Vazifeleri Hakkında Talimatname” adı ile bir kararname yayımlanmıştır (CCA, Fon: 030.18.1.1.27.75.16-00000001). 15 ayrı maddeden oluşan Talimatnamede, piyade ve diğer sınıflardan karışık jandarma alayları teşkil edildiği, Dâhiliye Vekâleti emrinde görev yapacağı, lüzum görüldüğünde Vilayet valilerinin de emrine verilebileceği ve birden fazla seyyar jandarma alayı bir müfettişlik bölgesinde görev yaparsa komutanın müfettişte olacağı ve eşkıya ile mücadelede her faaliyetin rapor edileceği belirtilmiştir. Birinci Maddesi görev kapsamını açıklaması bakımından önemlidir: “Esas jandarma kıtalarının icra kudretinden üstün memleketin herhangi bir yerinde çıkacak fesat ve isyanın söndürülmesinde ve büyük derecedeki eşkıyalık ile memleketin inzibatı ve rahatını bozan fevkalade hallerin ortadan kaldırılmasında kullanılmak üzere yalnız piyade ve diğer sınıflarla karışık seyyar Dâhiliye Vekâletine verilir.” (Jandarmanın Kitabı, 1930, s. 514). TBMM tarafından yayımlanan bu Talimatname ile seyyar jandarma alaylarının görev esasları açıklanmış ve Kuva-yı Milliye’den gelen tecrübe ile bir bakıma kontrolsüz kullanımlarının da önüne geçilmiştir. Genel olarak Jandarma teşkilatının yıllara göre tensikatını gösteren durum, Tablo.2’dedir (Küsmez, 2023, s. 511). 1933 Jandarmanın ana teşkilatlanma yönünden durumu ise Tablo.3’te belirtilmiştir (Küsmez, 2023, s. 513).

Tablo 2. Jandarmanın Lağv ve Teşkil Durumu

	Bölge Müfettişliği	Mıntıka Kumandanlığı	Vilayet Jandarması		Seyyar Jandarma	
			J. Alayı	J. Taburu	Süvari Alayı	J. Taburu
1920	8		17	13	2	
1921					Seyyar Müfrezeler Lağvedilmiştir.	
1922	9					
1924	20					5
1925	12			3+8	8	
1927					3	
1930	13					
1933	6	18			8	7

Tablo.2’de görüldüğü üzere 1920 yılında Ankara ve Sivas’ta kurulması planlanan iki jandarma süvari alayının her birinin mevcudunun 2000 olarak düşünülmesi iki alay kuvvetinden daha büyük bir birlik olduğunu gösterir. 1924 yılında 5 olan seyyar jandarma taburundan 3’ü piyade, 2’si estersüvaridir. 1925’te ise Vilayet jandarmasına bağlı 3 jandarma taburundan biri piyade nitelikli, 8’i seyyar bölük seviyesinde olup 1 süvari bölüğü ile 7 seyyar jandarma bölüğünden müteşekkildir. 1927 yılında 2 Seyyar Jandarma Alayı ile 1 Piyade alayı teşkil edilmiş, 1933’te ise 7 Seyyar Jandarma Alayı lağvedilmiştir (Tekir, 2020, s. 306).

¹¹ Ağrı vilayetine bağlı bir ilçedir.

Tablo 3. 1933 Yılı, Jandarmanın Mülki Teşkilata Göre Yapısı

Jandarma Teşkilat Durumu		Mülki Teşkilat Durumu
J. Bölge Müfettişlikleri	J. Mıntıka Kumandanlıkları	Mülki Teşkilata Tabi Jandarma Sorumluluk Sahası Vilayetler
1. J. Bölge Müfettişliği (Diyarbakır)	Van, Mardin, Diyarıbekir	Van, Muş, Siirt, Hakkâri, Urfa, Mardin, Elaziz, Diyarıbekir
2. J. Bölge Müfettişliği (Erzurum)	Erzurum, Erzincan, Trabzon	Artvin, Kars, Bayazıt, Erzurum, Erzincan, Gümüşhane, Şebinkarahisar, Ordu, Giresun, Trabzon, Rize.
3. J. Bölge Müfettişliği (Adana)	Adana, Maraş, Niğde	Malatya, Maraş, Antep, Cebel-i Bereket, Adana, Mersin, İçel, Konya, Aksaray, Niğde, Kayseri.
4. J. Bölge Müfettişliği (Ankara)	Sivas, Samsun, Ankara	Sivas, Tokat, Yozgat, Kırşehir, Samsun, Amasya, Çorum, Sinop, Kastamonu, Çankırı, Ankara, Eskişehir.
5. J. Bölge Müfettişliği (İzmir)	Burdur, Afyon, İzmir	Burdur, Isparta, Denizli, Antalya, Afyon, Kütahya, Manisa, İzmir, Aydın, Muğla.
6. J. Bölge Müfettişliği (İstanbul)	Kocaeli, Balıkesir, İstanbul	Kocaeli, Bolu, Zonguldak, Bilecik, Bursa, Balıkesir, Çanakkale, İstanbul, Tekirdağ, Kırklareli, Edirne.

Tablo-3.'de görüldüğü üzere 1933 yılında mülhak ve müstakil livalar kaldırılmış ve ülkenin mülki teşkilat yapısı 62 vilayet olarak (Tavukçu, 2020, s. 726-727) belirlenmiştir. Bu durum jandarmanın teşkilatlanmasını da etkilemiş, daha sade ve toplu bir teşkilatlanmaya geçilmiştir. Nitekim jandarma sorumluluk sahasında emniyet ve asayiş hizmeti, 6 Jandarma Bölge Müfettişliği ve 18 Jandarma Mıntıka Kumandanlığı ile verilmeye başlamıştır (TSK Tarihi, 1984, s. 39). Yapılan teşkilat düzenlemelerinde öncelik özellikle eşkıyanın faaliyetlerini sonlandırmakta yeterli bir jandarma kuvvetine sahip olmaktadır.

Bununla birlikte Birinci Dünya Harbi sonrası artan asker kaçakları ve fırsat düşkünlerinin çoğunlukla menfaat temini amacıyla teşkil ettikleri eşkıya grupları, devlet otoritesi için en önemli bir tehdit olmaya devam etmiştir. Başlangıçta küçük boyutta başlayan teşebbüsler, zaman zaman isyan şeklinde gelişme göstermiş ve Ordunun takviyesi zorunlu olmuştur (CCA, Fon: 030.10.0.0.128.923.6-40). Yine de eşkıya takibi ve isyanların bastırılmasında görevlendirilen birlikler arasında seyyar jandarma birlikleri önceliklidir. Nitekim 1925 yılı başlarında çıkan Şeyh Sait ayaklanmasının yayılma tehlikesi göstermesi ve İran sınırı ötesinde faaliyet gösteren ve zaman zaman Türkiye'ye giriş yaparak olay çıkaran eşkıya Simko ve taraftarlarının (CCA, Fon: 030.10.0.0.112.756.24-2) diğer eşkıya grupları ile birleşmesinin önlenmesi için 19 Şubat 1925'te çıkarılan bir Kararname (CCA, Fon: 030.18.1.1.12.76.6-2) ile Jandarma ve Hudut birliklerinin seferberlikleri hakkında teklif edilen Talimatname yürürlüğe girmiştir. Aynı yıl 14 Haziran'da ise "Jandarmanın Vezaif ve Teşkilat-ı Esasiyesi ile Cihet-i Merbutiyeti Hakkında Kanun Layihası" yayımlanarak (CCA, Fon: 030.18.1.1.14.42.18-1) eşkıya ve muhtemel isyanlara karşı jandarmanın kullanılma esasları belirtilmiştir.

Dönemin Dâhiliye Vekâleti tarafından hazırlanan asayiş raporlarında eşkıyanın faaliyetleri, menfaat temini ve siyasi maksatlar üzerine tespit edilen ve bastırılan küçük çaplı isyanlar da dâhil olmak üzere meydana gelen olaylar olarak tasnif edildiğinde 1927 yılına kadar belirgin bir artışın olduğu Tablo.4'de görülmektedir (CCA, Fon: 030.10.0.0.128.923.6-46).

Tablo 4. İsyân ve Şekavet Olayları

Yıllar	Siyasi Şekavet	Adi Şekavet	Yol Kesmek	Adam aldirmek	TOPLAM
1923	-	25	42	-	67
1924	332	331	563	78	1.304

1925	169	231	131	368	899
1926	5	130	204	16	355
1927	4	85	904	104	1.097
1928	10	47	119	24	200
1929	5	55	145	6	211
1930	10	40	233	5	288
1931	2	30	330	19	381
1932	2	31	128	2	163
1933	-	25	10	-	35
TOPLAM	539	1.030	2.809	622	5.000

Cumhuriyetin ilk on yılında eşkıya tarafından meydana gelen olay sayısı toplam 5.000'dir. Bu olaylar arasında doğrudan rejime karşı gerçekleşen 539 olay mevcuttur. Bu olaylar 1930 yılına kadar Türkiye Cumhuriyeti Devletine karşı dini ve/veya etnik ayrılıkçı nitelikte başkaldırı şeklinde meydana gelmiştir. Olayları bastırmak üzere icra edilen asayişî temin harekâtında kolluk kuvveti olarak Jandarma çoğunlukla bölgedeki askeri birliklerin emrindedir. Diğer taraftan Jandarmanın bu dönem içerisinde yapılan teşkilat düzenlemelerinde öncelikle dikkate aldığı husus, yurt sathında ortaya çıkan isyanları bastırmak için duyulan kuvvet ihtiyacıdır. 1924, 1925 ve 1926 yıllarında artan isyan ve şekavet olaylarını bastırmak için seyyar jandarma birlikleri ile aynı zamanda değişen mülki teşkilat yapısına göre vilayet jandarmasını takviye etmek üzere tabur seviyesinde sabit jandarma birliklerine öncelik verildiği görülmektedir.

2.2. Eğitim Düzenlemeleri

Jandarmada bir taraftan teşkilatlanma yapılırken diğer taraftan yeni teşkilatlanmaya uygun olarak personelin yetiştirilmesi için eğitim ve öğretim faaliyetleri öncelikli bir konu olarak ele alınmıştır. Jandarmanın kuruluşundan itibaren okullaşmaya önem verildiği bilinmektedir. Özellikle Makedonya'da islahat isteklerinin jandarma subay ve erlerinin eğitimini zorunlu kılması üzerine 1904'te Selanik'te ve Üsküp'te (Karcı, 2021, s. 99) açılan Jandarma Okullaşma sürecine 1918'de Alay merkezlerinde bulunan karakol kumandanı ve efrad-ı cedide adında jandarmaya alınacak erlerin eğitimini sağlayacak Alay Okullarının açılması ile devam edilmiştir (Demircioğlu v.d.,2021, s. 89-90). Jandarma alaylarının olduğu yerde açılan bu okullar müstakil bir okul olmaktan öte bölgedeki jandarma birliklerinde eğitim ve teşkilat düzenlemelerini yerine getirmiştir. Efrad-ı Cedide Mektebi, Zabıta Mektebi ve Posta Kumandanları Mektebi adı ile yaygınlaşan okulların amacı; yeni gelen jandarma erlerini eğitmek, meslek bilgisi vermek ve ordudan jandarmaya geçen zabıt ile küçükzabıtların eğitimini sağlamaktır (Tekir, 2020, s. 98-99). Jandarmaya zabıt ve efrad temini ile bunların eğitimi daima önemini korumuş ve Cumhuriyet döneminde de bu hassasiyetle sürdürülmüştür.

Cumhuriyet dönemi başlangıcında zabıt ve küçükzabıt ihtiyacı fazladır. 1326 zabıt kadrosuna karşılık 200'e yakın bir mevcut bulunmaktadır. Bu miktarın da kısa bir süre içerisinde hizmet süresini bitirecek olması ve yerine zabıt istihdamı yapılabildiği kadar küçükzabıtlara eğitim verilerek zabıt görevlerinin yerine getirilecek olması geçici bir çözüm olacağından bu durum Cumhuriyet jandarmasının önündeki en büyük sorunlardan biridir (Küsmes, 2020a, s. 93). Osmanlıdan kalan mevcut okullar olarak Zabıtan Mektebi ile İstanbul, Çanakkale, Kayseri, Adana, Giresun, Kars ve Diyarbakır'da ikiye veya üçer taburlu alaylar halinde eğitime başlayan Efrad-ı Cedide Mektebi (Jandarma Genel Komutanlığı, 1973, s. 120) ve Karakol Kumandanları Mektebi, Cumhuriyet'in ilk yıllarında da faaliyet göstermiştir. Nitekim Jandarma Zabıtan Mektebi'nin Ankara'da faaliyeti planlansa da yer olmaması nedeniyle İzmit'te eğitim-öğretime devam etmiştir. Ders programında ise Türkiye Cumhuriyeti Siyasi Teşkilatı ve İdaresi, Adliye Teşkilatı, Ceza Kanunu, Muhakeme Usulü, Hukuk, Tahkikat Usulleri,

Devletlerarası Hukuk, Mecelle bilgisi, Polis nizamnamesi ve Jandarma ile ilişkiler adlı dersler vardır (Çermeli ve Atabey, 2002, s. 284).

Jandarmanın subay kaynağı, Harbiye Mektebi'nden mezun olanlar ile Ordu'da görevli iken Jandarmaya geçmek isteyenlerden oluşmakta ancak mevcutlar kadro ihtiyacını karşılayamamaktadır. Diğer taraftan mevcutların eğitimini sağlamak için bazı tedbirler alınmıştır. Özellikle jandarma subayının eğitimine okul döneminde önem verilmiş, vazifeyi yerine getirebilecek küçükzabitlerin eğitimi hızlandırılmış, erlerin eğitimi için okul sayısı artırıldığı gibi sevk edildikleri birliklerde mesleki bilgiler verilmiş ve eğitim programında jandarmanın haber alma ve haber temini faaliyetlerine önem verilmiştir. Böylece Jandarmanın nihai hedeflerinden biri olan "ordunun muavenetinden tamamen vareste kalmağa çalışmak" ilkesi esas alınmıştır (CCA, Fon: 030.10.0.0.128.923.6-16, 17).

Subayların eğitiminde mevzuata dayalı jandarma meslek bilgisi önemli bir yer tutmaktadır. Bu maksatla 1933 yılında Ankara'da bir Jandarma Meslek Mektebi açılmasına karar verilmiştir. İhtiyattan alınma ve meslekten yetişme jandarmalar Harbiye Mektebi'nde ve Piyade Atış Mekteplerinde eğitimine devam etmekte ayrıca jandarma kursu verilmektedir. Her rütbenin gerektirdiği mesleki bilgiyi vermek üzere hizmet içi kurslar da açılmıştır. Diğer taraftan jandarmaların mesleki bilgi ve genel kültürlerini artırmak için kışlalarda kütüphaneler açılmış ve "Jandarma Mecmuası", "Jandarma Karakol Dergisi", adı ile süreli yayımlar çıkarılmıştır (CCA, Fon: 030.10.0.0.128.923.6-19, 20). Bu yayınlarda özellikle uzun yıllar jandarma teşkilatında hizmet etmiş jandarma subaylarının tecrübe ve bilgilerini aktardıkları makale ve kitaplar, jandarma neşriyatı olarak personel için oldukça faydalı olmuştur. Meydana gelen olaylarda alınan dersler ve mevzuatın uygulanması konularını kapsayan bu eserler, jandarma birlik ve karargâhları ile okullarda jandarma erleri de dâhil olmak üzere istifadeye sunulmuştur. Bu kapsamda Jandarma Teşkilat ve Vezaif-i Nizamnamesi (Talat Bey, 1338), Jandarmanın Vezaif-i Umûmîyesi (Abdullah Bey, 1926), Jandarma Neferinin Vazifesi (Raşid Bey, 1927), Jandarma Ameli Vazifelerinden Bazı Hadiseler (Tekşen, 1941), Jandarmanın Takip, Tenkil Hareketleri ve Müsademe Tabiyesi (Ozanalp, 1939) ve Jandarmanın Kitabı (Umum Jandarma Kumandanlığı, 1930) başlıca eserlerdir.

Jandarma erleri de Cumhuriyet döneminin belirlediği eğitim anlayışı kapsamında seyyar birlikler ve sabit birlikler olmak üzere tespit edilen bir eğitim programına tabi tutularak öncelikle kıtalarda açılan okuma-yazma kursları ile ilk eğitime başlamıştır. Jandarma Efrad Mektepleri vasıtasıyla 18 hafta askeri eğitim verilmiş sonrasında ise sabit ve seyyar birliklere sevk olunan erlerin mesleki bilgiler ağırlıklı olmak üzere eğitimlerine devam edilmiştir. Özellikle karakollara gidecek olan erlerin eğitiminde zabıt tutma ve yakalama işlemlerinde yeterli bilgiye sahip olması istenmiştir (CCA, Fon: 030.10.0.0.128.923.6-17, 18).

Görevde olan kolluk personelinin eğitimi üzerinde de durulmuştur. Hem mesleki bilgilerinin artırılması hem de halen yaptıkları işin etkinliğinin anlaşılması bakımından konferanslar düzenlenmiştir. Özellikle isyanların bastırılması ve asayişin sağlanmasında kolluk kuvvetlerinin alacağı tedbirler ve yetkili kişilerin bilgilendirilmesi öncelikli konulardır. Nitekim Eylül 1926'da Başvekâlet tarafından bir kurmay subay, belirlenen bir heyete İstanbul'da konferans vermek üzere görevlendirilmiştir. Hariciye görevlilerinin de olduğu toplantılarda; yeni bir polis nizamnamesi yapmak, polis ve jandarmanın müşterek çalışma esaslarını belirlemek ve yabancıların Türkiye'de yürüttüğü istihbarat faaliyetlerini araştırmak için bu işlerle daha önce görev almış kişilerin tecrübelerinden yararlanmak konusunda incelemeler yapılmıştır (CCA, Fon: 030.10.0.0.47.300.3-2). Verilen eğitimlerde istihbarat ve haber alma faaliyetlerine önem verildiği anlaşılmaktadır. Çünkü

1924’de Nasturi İsyanı, 1925’de Şeyh Sait isyanı ve 1926’da çıkan Ağrı isyanlarında özellikle yabancıların etkisi olduğu görüldüğünden istihbarata karşı koyma faaliyetlerine sadece kolluk personelinin değil idarecilerin de bilgi sahibi olması istenmiştir.

2.3. Mevzuat Düzenlemeleri

Jandarmanın görev, yetki ve sorumluluklarına yönelik Cumhuriyet dönemine kadar yapılan mevzuat düzenlemeleri kalıcı olmamıştır. Bunun nedenleri arasında ilk olarak Balkan Harbi öncesi yabancıların müdahale ettiği Makedonya’daki ıslahat baskısından jandarmanın etkilenmesidir. İkincisi Birinci Dünya Harbi’nde Jandarmanın öncelikle silahlı bir kuvvet olarak görülmesi ve ordunun bir parçası olarak kullanılmasıdır. Üçüncüsü ise bu kez Mondros Mütarekesi ile hem İstanbul Hükümeti hem de Milli Mücadele taraftarları bakımından kontrol edilmek istenmesidir. Bu durum uzun bir süre jandarmanın tek merkezden yönetilen düzenli bir teşkilata ve mevzuata sahip olamamasına neden olmuştur. Milli Mücadele döneminde ise Jandarman hakkında yapılan mevzuat değişiklikleri daha çok isyanlara karşı teşkilatlanma ve kuvvetin kullanımı yönündedir. Cumhuriyetin hemen öncesinde bu durum daha net görülmektedir. Nitekim Jandarmayı doğrudan ilgilendiren ve yetkisini aldığı bir mevzuat olarak 18 Ekim 1923 tarih ve 356 sayılı kanun ile yürürlüğe giren “İzale-i Şekavet Kanunu” (Köse, 2020, s. 1272) eşkıya ile mücadelede önemli bir hukuki düzenleme olmuştur. Henüz Cumhuriyet ilan edilmesinden az bir zaman önce yürürlüğe girmesi Milli Mücadele döneminde de sıkıntısı çekilen eşkıya olaylarına karşı bir hassasiyet gösterildiğini ifade etmektedir.

Jandarman teşkilatında en kapsamlı düzenleme; görev, yetki ve sorumluluklarında yapılan değişikliklerdir. Bunların tamamının yer aldığı düzenleme ilk kez 22 Haziran 1930’da, 1706 sayılı “Jandarman Kanunu” adı ile yürürlüğe giren mevzuatta belirtilmiştir. Otuz madde halinde yayımlanan kanun, ilk maddesinde jandarmayı “silahlı ve askeri bir kolluk kuvveti” olarak tanımlamıştır. İkinci maddesinde vazife ve hizmet gereği Dâhiliye Vekâleti’ne, askeri talim ve terbiye bakımından Erkan-ı Harbiye Reisliğine, ikmal ve seferberlik hizmetleri için Milli Müdafaa Vekâleti’ne bağlı olduğu belirtilmiştir. Kanunun bağlantı ve uygulama maddeleri ile jandarmanın görev, yetki ve sorumlulukları belirlenirken mevzuat karışıklığı da giderilmiştir (Küsmez, 2020a, s. 182-183). Böylelikle hem Cumhuriyet öncesinin bir türlü uygulanamayan ve karışıklıklara neden olan mevzuatı kaldırılmış hem de yeni yürürlüğe giren Türk Ceza Kanunu ve Türk Ceza Muhakemeleri Kanununun yürütülmesinde kolluk kuvveti olarak jandarmanın yeniden görev ve yetkileri belirtilmiştir. Bu düzenleme isyanların bastırılması ve eşkıya ile mücadelede Jandarmanın yetkisini artırmış ve kolluk hizmetini daha kolaylaştırmıştır.

3. Jandarmanın Eşkya ile Mücadelesinde Doktriner Çerçeve

Jandarman, teşkilat, mevzuat ve eğitim yönünden ihtiyaç duyduğu düzenlemeleri yaparken aynı zamanda isyan ve şekavete karşı yürüttüğü mücadelenin harekât esaslarını da belirlemiştir. Her ne kadar Osmanlı Devleti döneminden tecrübeleri olsa da yeni jandarmanın taktik ve operatif yönden bazı kaideleri bilmesi ve bunların uygulanmasında dikkat göstermesi önemli bir konu olarak ele alınmıştır. Diğer bir ifade ile Cumhuriyet Jandarmanının kolluk hizmeti esnasında “ne yapacağı” yürürlüğe giren kanun ve kararnamelerin oluşturduğu yasal mevzuat ile “nasıl yapacağı” ise elde edilen tecrübelerin ve uygulamaların, miktarı az da olsa yayımlanan yönerge, kitap, dergi, makale ve konferans gibi idari mevzuat ile belirlenmiştir.

Çıkan bir isyan genişlemeden nasıl bastırılır? Eşkya olayları nasıl önlenir? Eşkya grupları birleşerek isyana nasıl dönüşür? Eşkyanın takibi ve yakalanması için neler

yapılmalıdır? Yataklık yapanlar nasıl tespit edilir? Haberalma sistemi nasıl kurulmalı ve işletilmelidir? İsyancıların genel hareket tarzları nedir? Jandarmanın bu tür olayların önlenmesinde kuvveti nasıl teşkil etmeli ve kullanılmalıdır? Ordu birliklerinin de dâhil olduğu bir isyanı bastırma harekâtında müşterek nasıl görev icra edilir? Bu ve benzeri soruların cevapları jandarmanın için öncelikle ele alınmıştır. Çünkü yetkisinde olan görevlerin icra esaslarını kapsamaktadır. Bunlar eşkıya ile mücadelede temel harekât esasları olmuş ve jandarmanın için bugün dahi çoğu geçerli olan doktriner ilkeler olarak kabul görmüştür.

Bu nedenle Jandarmanın kolluk hizmetini yerine getirirken eşkıya ile mücadelede uyguladığı esasların niteliği ve tanımlanmasının yapılmasına önem verilmiştir. Bununla birlikte dönemin Jandarmanın neşriyatında hassasiyetle üzerinde durulan bir husus, günümüzde dahi çoğu araştırmacı tarafından farklı yorumlanmakta ve jandarmanın yetki ve sorumluluğunda bir asayişin temin görevi olan eşkıya ile mücadelenin taktik ve teknik yönü, gayrinizami harp doktrini kapsamında izah edilmektedir. Taktik esaslar benzerlik gösterse de bu tarz uygulamaların asayiş hizmeti içerisindeki yeri aynı değildir. Örneğin bir asayişin temin görevinde bulunan jandarmanın icra ettiği pusu, baskın, takip, iz sürme, yakalama, sorgulama gibi faaliyetler, bir harp esnasında düşman geri bölgesinde veya işgal altındaki dost bölgelerde ordu birliklerinin yaptığı faaliyetlerle benzerlik göstermesi nedeniyle jandarmanın asayiş hizmeti kapsamında yürüttüğü eşkıya ile mücadele harekâtı gayrinizami harp olarak nitelendirilmektedir.

Diğer bir açıklanması gereken husus da, jandarmanın isyanlar ve eşkıya ile mücadelesindeki kullandığı bu usullerin günümüz kavramları ile açıklanmasının yeterli olmayacağıdır. Nitekim bugünün kavramı olan “gayrinizami harp”in dönemin karşılığı olan kavramı “küçük harekât/harp” veya diğer bir adı ile “harekât-ı sagire/harb-i sagir”dir. Bu nedenle Jandarmanın görevlerini icra ederken ne “küçük harekât” ne de “gayrinizami harp” icra etmiştir. Çünkü ne mevzuatında böyle bir hüküm vardır ne de bu durumu gerektirecek bir harp ortamındadır. Jandarmanın bir kolluk kuvveti olarak asayişin temini için eşkıya ile mücadelede suçluların yakalanması için gerekli mülki ve adli tedbirleri uygulamaktadır (Küsmez, 2020b, s. 33-34).

Osmanlı Jandarması da bu ayrıma titizlikle uymuştur. Ordu birlikleri için baskın, pusu, iz takibi, tahrip gibi görevler küçük harekât kapsamında, Jandarmanın için ise eşkıyanın takip ve tenkil harekâtı olarak icra edilmiştir. Dolayısıyla Jandarmada asli görevleri arasında olan eşkıya ile mücadele bir gayrinizami harp olarak görülmemiş ve bu maksatla uygulanmamıştır. Bu durumun en önemli örnekleri, Ömer Fevzi (Mardin) Bey’in dönemin jandarmanın görev, yetki ve sorumlulukları hakkında yazdığı eserlerinde de yer almaktadır. Nitekim eşkıya ile mücadelede temel bir kitap olan ve 1909’da (1325) basılan “Muhafaza-i Asâyişe Memûr Zâbitânın Vezâifi: Usûl-i Takîb-i Eşkîya ve Çete Muharebeleri” (Ömer Fevzi, 1909) adlı eserinde, jandarmanın eşkıya ile mücadele esasları, gayrinizami harbin esasları olarak izah edilmemiş hatta harb-i sagir veya harekât-ı sagire doktrini ile açıklanmamıştır. Nitekim dönemin gayrinizami harbi olarak tanımlanabilen harekât-ı sagire, 1889’da (1305) tercüme edilen ve askeri okullar ile kıtalarda okutulan Harekât-ı Sagire-i Askeriye Talimnamesi’nde (Mehmet Faik, 1889) açıklanmıştır. Ömer Fevzi Bey’in de bir subay olarak bu hususu bildiği düşünülecek olursa eserlerinde kullanmaması, eşkıya ile mücadele harekâtının bir harekât-ı sagire olmadığını (gayrinizami harp) bildiğini gösterir. Bu nedenle jandarmanın için eşkıya ile mücadele harekâtının karşılığı eşkıyanın takip ve tenkil harekâtından oluşan bir “tedip harekâtı”dır.

Bu durumun farklılığı aynı zamanda muharebe tabiyesi ve müsademe tabiyesi olarak ayrı birer kavram şeklinde dönemin resmi neşriyatında yer almaktadır:

“Muharebe tabiyesi sevkulceyşin tayin ettiği esaslara göre muharip kuvvetlerin muharebe meydanında kullanılması usulünü gösterir. Müsademe tabiyesi, mesleki esaslara göre jandarma kuvvetlerinin eşkıya çetelerine karşı müsademe mahallinde kullanılması usulünü bildirir. Muharebe tabiyesinin gayesi, muharebe meydanında düşmanı mağlup etmek ve memleket zapt veya istirdat etmektir. Müsademe tabiyesinin gayesi, vatandaşlarından Devlet kanunlarına karşı gelen mal ve cana tecavüz ederek emniyet ve asayiş ihlal eden eşkıya çetesini imha ederek emniyeti, huzur ve sükûnu iadeten tesis etmektir” (Ozanalp, 1939, s. 4).

Aynı zamanda eşkıya ile mücadele harekâtının yani tedip harekâtının, çete harbi (küçük harp) veya günümüzdeki ifadesi ile gayrinizami harp ile arasında fark olduğu belirtilmiştir. Nitekim,

“Çete harbi (Küçük Harp), diğer büyük harp hareketleri ile birlikte ve onlara bağlı olarak ordunun küçük ve seyyar kıtaları tarafından düşmanın cephesine, yanlarına ve bhusus gerilerine baskın vermek sureti ile yapılan harplerdir. Çete müsademeleri, soygun ve katl-i nüfus yaparak memleketin dâhili emniyetini bozan eşkıya çetelerini takip için sevk edilen ve müstakilen hareket eden jandarma müfrezeleri ile çeteler arasında vukua gelen çarpışmalardır. Küçük harbin (çete harbi) gayesi, düşmanı taciz etmek, zarar vermek, aldatmak, düşman kuvvetlerini bağlamak, düşmanın keşfini ve muharebesini güçleştirmek ve bilhassa cephe gerisinde düşmanın erzak ve cephe kollarını ve müesseselerini, karargâhlarını basmak, her nevi muvasala yollarını tahrip etmek sureti ile düşmanın sevk ve idaresini güçleştirmek ve kendi ordumuzun sevk ve idaresine yardım etmektir. Eşkîya müsademesinin gayesi ise eşkıyayı tenkil ve takip etmek, memleket içerisinde asayişin istikrarını temin etmektir” (Ozanalp, 1939, s. 4-5).

ifadesi ile çok açık bir şekilde izah edilmiştir. Diğer bir izaha muhtaç konu da müsademe, muharebe kavramlarıdır.

“Jandarma müfrezeleri ile eşkıya çetelerinin çarpışmalarına muharebe denilmeyip müsademe ismi verilmesi, ne çarpışan kuvvetlerin kemmiyet ve keyfiyeti ve ne de çarpışmanın gayesi itibari ile olmayıp mahza öteden beri muharebe, askeri kıtaların çarpışmasına ve müsademe de jandarma kuvvetleri ile eşkıyanın çarpışmasına âlem olmuş bulunmasından ileri gelmektedir” (Ozanalp, 1939, s. 5).

Kavramsal çerçevenin belirlenmesi jandarmanın icra edeceği görevlerin niteliğinin belirlenmesini bakımından önemlidir. Çünkü jandarma tarafından bugün de olduğu gibi geçmişte de isyanların bastırılması ve şakavetin önlenmesi mülki ve adli görevleri kapsamında yapılmış ve herhangi bir yerde çıkan isyanın bastırılması için alınan silahlı tedbirlerin tamamına tedip harekâtı adı verilmiştir. Aynı zamanda Tedip harekâtı, takip harekâtı ve tenkil harekâtı olarak birbirine bağlı iki safha halinde görülmüştür. Özellikle isyan çıkmadan veya eşkıya herhangi bir yerde toplanmadan önce takip; isyan çıktıktan sonra takip ile birlikte tenkil ve isyan bastırıldıktan sonra pişmanlık duyanlar ve vazgeçenler ile birlikte yeniden isyan çıkmaması için alınan bütün tedbirleri içeren tedip harekâtıdır. Günümüzde de geçerli olan bu uygulama önleme, yakalama ve düzenleme şeklinde de ifade edilebilir. Buna göre asayiş temin edilene kadar “Tedip Harekâtı” devam etmektedir. Tedip Harekâtının genel özellikleri şu şekilde ifade edilebilir:

İsyanın çıkmadan önlenmesi için veya çıktıktan hemen sonra alınan tedbirler kapsamında muhtemel bölgelerde takip harekâtı;

- Jandarma seyyar birliklerinin konuşlandırılması,

- Jandarma sabit birlikleri (vilayet ve nahiye jandarması) emrine seyyar birliklerin verilmesi,

- Köy, yayla ve mezralara atlı jandarma devriyelerinin artırılması,

- Etkin bir haberalma sisteminin kurulması (Övünç, 1938, s. 27-29),

- Muhtemel isyan bölgelerinin belirlenmesi ve birliklere bölge sorumluluğu verilmesi,

- Bölge halkı ve ileri gelenlerinin bilgilendirilmesi ve hükümet emirlerinin izah edilmesi başlıca mülki tedbirler olarak uygulanmıştır (Ozanalp, 1939).

Bütün bu tedbirlere rağmen çıkan bir isyanını bastırılması ve eşkıyanın yakalanmasında ise uygulanan tenkil harekâtının usulleri arazi ve eşkıyanın durumuna göre değişiklik gösterebilmektedir. Genel olarak bu usuller adli tedbirlerin harekât yönünü oluşturmaktadır. Bunlar ise;

- Takip müfrezelerinin kuvveti ve terkinin teşkil edilmesi,

- Arazide yürüyüş, iz takibi, gizlilik tedbirlerinin uygulanması,

- Molalarda emniyet kuvvetinin (küçük karakol)¹² çıkarılması (Koçak, s. 12-13).

- Diğer jandarma müfrezeleri ile irtibat ve koordinasyon,

- Eşkıya ile temasın sağlanması ve müsademede uygulanacak hareket tarzları,

- Dağlık, düzlük ve ormanlık alanda müsademe ve yürüyüş esasları,

- Köy gözetlemesi ve hane aramalarında dikkat edilecek hususlar,

- Arama ve tarama faaliyeti ile emniyet,

- Müsademe sonrası takip,

- Gece yürüyüşü ve gece müsademesi esasları önemli hususlardır (Ozanalp, 1939).

Belirtilen bu esaslar jandarma tarafından bağımsız yapıldığı gibi ordu birlikleri ile de müşterek icra edilebilmektedir. Tedip harekâtının sonrasında ise devletin bölgede yapacağı bilgilendirme ve iyileştirmeye yönelik sosyal ve ekonomik mevzuat düzenlemeleri ile birlikte adli yargılamaların süratle sonuçlandırılmasıdır.

Eşkıya ile mücadelenin temel doktrini eşkıya faaliyetlerinden zamanında haber almak, takip etmektir. Bu iki uygulamanın sonunda arzu edilen hedef, uygun zamanda eşkıya ile temas sağlayarak ele geçirmektir. Haber almanın esası eşkıya hakkında istihbaratı sağlamak, takip ve teması sağlamak ise arazide arayıp bulmaktır. Bu ilkesel esaslara 1923'te yürürlüğe giren İzale-i Şekavet Kanunu ile 1930'da yürürlüğe giren Jandarma Kanununda yer verilmiştir. Diğer taraftan asayişini temin ile görevli kolluk kuvvetleri ile soruşturma ve kovuşturmada görevli adli makamlar için eşkıya tanımının hukuki çerçevesini belirtmek de önemli bir husus olmuştur. Nitekim İzale-i Şekavet Kanununun 2. Maddesinde şaki tanımı yapılmıştır: "Gasb-ı emsal veya ahz-ı sar veya suikast veya emniyeti dâhiliyeyi ihlal için hane, çiftlik, ağıl, köy, değirmen gibi mahaller basarak veya ihrak veya tahrip ederek veya adam kaldırarak veya işbu ef'alden birini veya birkaçını irtikâptan dolayı mevkuf veya mahpus iken tevkifhane veya hapishaneden firar ederek müsellehân dolaşmak suretiyle emniyet ve asayişini münferiden veya müctemian tehdit ve ihlal edenlerdir." Ayrıca siyasi amaçları ve adi amaçları bakımından

¹² Eşkıya takibi sırasında verilen gece ve gündüz molalarında ve zorunlu konaklamalarda çıkarılan emniyet unsurları "küçük karakol" olarak adlandırılmakta ve günümüzdeki "emniyet timi" ile aynı anlamı taşımaktadır.

iki tip eşkıya olduğu, takip ve imhasının da farklı özellikler taşıdığı tecrübeler ile tespit edildiği (Şahan, 1937, s. 37) belirtilerek ikinci tip şakinin asıl amacının çapulculuk olduğu ifade edilmiştir. Nitekim çapulcu (eşkıya) adı verilen ve soygun, yağma, hırsızlık, gasp, adam kaçırmaya ve fidye ve haraç temini maksadı ile faaliyet gösterenlerin (Rahmi, 1936, s. 48-49) ele geçirilmesi, Jandarmanın asayişini temin görevlerinde en çok uğraştığı ve tedbirlerini artırdığı kolluk hizmetlerinden biri olmuştur.

4. Çıkan İsyanların Bastırılmasında Jandarmanın Görevini İcrası

Cumhuriyetin ilanından sonra Türkiye Cumhuriyeti Devletini uğraştıran en önemli meselelerden biri isyanların bastırılması ve eşkıyanın yakalanması olmuştur. Umum Jandarma Kumandanlığı da olayların çapına göre mülki ve adli tedbirler kapsamında ya bağımsız olarak Dâhiliye Vekâleti veya Ordunun dâhil olduğu durumlarda ise Genelkurmay Başkanlığı harekât komutasında olacak şekilde eşkıya ile mücadele harekâtına katılmıştır. Jandarma kendisine verilen ve yetki ve sorumluluğunda olan bu görevlerini, yukarıda belirtilen yasal ve idari esaslar doğrultusunda icra etmiştir.

4.1. Nasturi İsyanı, (12-28 Eylül 1924)

Lozan sonrasına kalan Musul meselesinin çözülmesi için İngiltere ile görüşmeler devam ederken İngilizler, geçici Irak sınırına yakın bölgelerde Nasturi, Ermeni ve Kürtleri kıskırtmak sureti ile Türkiye Cumhuriyetini zor durumda bırakmak ve Musul'un Türkiye'ye dâhil edilmesini önlemek maksadıyla Çölemerik ve Beytüşşebab merkez olmak üzere Bitlis, Şırnak ve Siirt bölgelerini içerisine alacak şekilde geniş bir bölgede isyanı teşvik etmiştir. Gelişmelerin farkında olan Hükümet, alınacak tedbirleri belirlemek için Hakkâri Valiliğine verdiği talimat ile bölgenin genel durumunu tespit etmesini istemiştir. Bu maksatla görevlendirilen Hakkâri Valisi ve İl Jandarma Komutanı, Beytüşşebab, Çal, Çölemerik bölgelerinde 7 Ağustos 1924'te yaptıkları denetleme ve inceleme esnasında; Hangediği mevkiinde 200'e yakın Nasturi eşkiyasının pususunda İl Jandarma Komutanı ve beraberindeki erlerin şehit edilmesi ve Valinin kaçırılması sonucu isyan başlamıştır. Bu olay hükümete karşı ayaklanmış Nasturi eşkiyasının yakalanmasını zorunlu hale getirmiştir (Hallı, 1972, s. 28).

Genelkurmay Başkanlığı durumun hassasiyeti üzerine isyanı bastırmak ve eşkiyayı yakalamak üzere bir harekât planlaması yapmıştır. Buna göre; harekâtın sorumluluğu 7'nci Kolordu Komutanlığına verilmiş ve muhtemel harekât bölgesi, kuzeyi Beytüşşebab güneyi ile Çölemerik güneyi arası; doğusu Oramar ve Çal'ın batısı; güneyi Umadiye güneyi; batısı ise Merinar Dağı olarak belirlenmiştir. Eşkıyanın muhtemel kuvvetinin 1000 civarında olabileceği ve sınır ötesinden Zaho, Umadiye, Akra, Zebar ve Revandiz'den 600 silahlı Nasturi ve Kürt aşiretinin de isyana katılabileceği değerlendirilmiştir. Bu tespit ve değerlendirmeler üzerine bir kuvvet planlaması yapılarak 7'nci Kolordu'nun sevk ve idaresinde, Başkale Grubu, Çölemerik Grubu, Beytüşşebab Grubu, Habur Grubu ve Cizre Grubu olacak şekilde beş grup komutanlığı teşkil edilmiştir. Grup komutanlıklarında ise toplam 4 piyade alayı, 8 dağ bataryası, 1 sahra bataryası, 4 süvari alayı, 2 süvari bölüğü, 2 hudut taburu ile grupların emrinde ortalama 400-800 mevcutlu silahlı aşiret mensupları yer almıştır. Mevcut harekât planlamasında jandarma, grup komutanlıkları emrine girmemiş ancak Bitlis'teki Seyyar Jandarma Taburu ile Van Seyyar Jandarma Taburunun harekâta hazır olması istenmiştir. Ayrıca jandarma taburlarının harekâta katılmasının, Bitlis'e bir piyade alayı getirilememesi durumunda olacağı belirtilmiştir (Hallı, 1972, s. 32-36).

8 Eylül 1924'te isyanı bastırma harekâtı, Grup Komutanlıklarının kendilerine tahsis edilen bölgelerde takip harekâtı ile başlamıştır. Harekât bölgesinin kritik arazi

kesimleri arama ve tarama faaliyetleri ile tamamen kontrol altına alınmış ve 22 Eylül 1924'te harekât sonlandırılmıştır. Muhtemel bir isyanın yeniden çıkmasını önlemek için kuvvetin yeniden yapılan düzenlemesi ile birliklerin bir kısmı bölgede kalmıştır. Bununla birlikte İngilizlerin kışkırtması ile başlayan Nasturi isyanına karşı yapılan harekât kesin bir sonuca ulaşmamış ve asilerin büyük bir kısmı sınır ötesine kaçmıştır.

Jandarma seyyar taburlarının isyanı bastırma harekâtında muhtemel iki görevi olduğu anlaşılmaktadır. Birincisi isyan bölgesinin kuzeyden eşkiya katılımı veya kaçıışı olması durumunda Bitlis'ten müdahale edecek şekilde ihtiyatta kuvvet bulundurmak, ikincisi ise İran sınırından takviyeye gelebilecek eşkiyanın girişini veya kaçanların çıkışını önlemektir.

4.2. Şeyh Sait İsyanı, (13 Şubat-31 Mart 1925)

Nasturi isyanı sonrasında isyancıların büyük bir kısmı yurt dışına kaçmış ve devam eden İngiliz kışkırtması ile bölge tam olarak sükûnete kavuşmamıştır. Bu kez Bitlis, Muş ve Erzurum civarında Kürt Bağımsızlık Komitesi adı altında bazı eski milletvekillerinin de yer aldığı Cumhuriyet karşıtı propaganda faaliyetlerinde artış görülmüştür. Hükümet, durumdan haberdar olması üzerine geniş çaplı bir soruşturma başlatmış ve kışkırtıcıların yakalanması için bölgedeki jandarma birliklerine talimat vermiştir. Söz konusu soruşturma kapsamında Hınıs, Piran, Genç, Çapakçur bölgelerinde geniş bir taraftar topluluğu olan ve İstanbul'da rejim karşıtları ile ilişkisi tespit edilen Şeyh Sait adı ile bilinen bir aşiret reisinin de ifadesine başvurulmasına karar verilmiştir. Ancak tutuklanacağını düşünerek Piran'a gelen jandarma müfrezesine yanındaki kaçakları da teslim etmeyerek karşı koyan Şeyh Sait, 13 Şubat 1925'te, çıkan çatışmada iki jandarma erini yaralanması, diğer erler ve bir subayın alıkonulması üzerine isyan başlamıştır (Hallı, 1972, s. 87-88).

Piran'daki olay sonrası Genç'te de Jandarma karakoluna bir saldırının gerçekleşmesi ve hapisanedeki mahkûmların salıverilmesi ile isyan genişlemeye başlamıştır. Lice-Hani ile Genç-Çapakçur ve Çapakçur-Palu telgraf hattı isyancılar tarafından kesilmiş ve onarıma gelen ekibin muhafazası için görevlendirilen bir jandarma devriyesi de isyancılar tarafından alıkonulmuştur. Genç bölgesine süratle iki süvari bölüğü gönderilmiş ve Genç Seyyar Jandarma Bölüğü ile müşterek bir takip harekâtı yapılarak isyancıların yakalanması talimatı verilmiştir. Aynı zamanda Genelkurmay Başkanlığı yapılacak harekâtın sorumluluğunu Dâhiliye Vekâletine vermiş ancak kuvvet ihtiyacı olduğunda Genelkurmay Başkanlığı ile irtibata geçilmesini istemiştir. Yapılan ilk kuvvet planlamasına göre Erzurum'dan 9'uncu Kolordu, iki süvari bölüğü, Diyarbakır'dan 7'nci Kolordu bir süvari bölüğünü bölgeye göndermiştir. Ayrıca Diyarbakır Seyyar Jandarma Bölüğü de Piran'a görevlendirilmiştir. Harekâtın genel sorumluluğu üzerinde olan Dâhiliye Vekâleti yayımladığı bir genelge ile alınacak mülki tedbirleri belirlemiş ancak isyanın bastırılmasında tenkil harekâtı icra sorumluluğu 3'üncü Ordu Müfettişliğine verilerek isyan bölgesindeki illerin seyyar jandarma birliklerine emir verme yetkisi tanınmıştır. Ayrıca Erzincan'dan Jandarma Esterşüvar Taburundan iki müfreze gönderilmiş ve Muş ili Jandarması da tasarruf ettiği bir kısım kuvvetlerini 3'üncü Ordu Müfettişliği emrine vermiştir. Diyarbakır, Siirt ve Bitlis'teki Seyyar Jandarma birlikleri de takviye amacıyla isyan bölgeleri çevresinde konuşlanmak üzere intikal ettirilmiştir (Hallı, 1972, s. 93-95). Diğer taraftan isyanın kontrol edilememesi ve Dâhiliye Vekâletinin hala isyanın boyutlarını basit bir asayiş olayı olarak görmesi nedeniyle alınan tedbirler ve kuvvetin miktarı yeterli olmamıştır. Diyarbakır'dan gönderilen bir Jandarma müfrezesi ile Piyade müfrezesinin irtibat sağlayamaması, Piran ve Lice'de çıkan çatışmalarda ise jandarmanın zayıf olması asilerin hareketlerini genişletmesine neden olmuş ve bunun üzerine takviye süvari birliklerinin bu bölgeye

gönderilmesine karar verilmiştir. Ancak yeterli olmayan bu kuvvetlerin müdahalesi, Elazığ'ın isyancıların eline geçmesini önleyememiştir (Hallı, 1972, s. 98-101).

Bunun üzerine artık mevcut durumun bölgesel bir asayiş sorunu değil genel bir asayiş sorunu olduğu ve jandarma müfrezeleri ile bu isyanın bastırılmayacağına karar verilerek harekâtın sorumluluğu Dâhiliye Vekâletinden alınmış ve doğrudan Genelkurmay Başkanlığı verilmiş, aynı zamanda Kısmi seferberlik ile birlikte Sıkıyönetim ilan edilmiştir. Buna göre yeniden bir harekât planlaması yapılmış ve harekât tasarısında isyan bölgesinin büyük kuvvetler ile sarılması ve isyancıların dağılmadan tepelenmesi esas alınmıştır. Bu maksadın tahakkuku için 6'ncı, 8'inci ve 9'uncu Kolorduların Genelkurmay Başkanlığınca sevk ve idare edilmesine karar verilmiştir. Ancak yeni tertiplenme gerçekleşene kadar isyancıların bu kez Diyarbakır şehrini ele geçirmek için şehir etrafında toplanmaları nedeniyle Diyarbakır'ın şehir içi ve çevresinde emniyet tedbirleri alınmasına gerek duyulmuştur. Bu görev 7'nci Kolordu Komutanlığına verilmiş ve İl Jandarma, jandarma seyfar müfrezeleri ile şehirdeki Jandarma Okulu (Hüenalp, 1942, s. 39) da görevlendirilmiştir. 7 Mart 1925'te şehir çevresinde başlayan müsademelerde isyancıların şehre girmeleri önlenmiş ancak çoğunluğu yakalanamamıştır. Bununla birlikte yeni bir harekât planlaması daha yapılarak hem Diyarbakır'a ilave kuvvet gönderilmiş hem de isyanın Van, Bitlis, Muş ve Erzurum'da genişlememesi için bu bölgelerdeki jandarma dâhil bütün birliklere bölge kontrolü görevi verilmiştir (Hallı, 1972, s. 111-121).

İsyanı bastırma harekâtının ikinci safhası özellikle Diyarbakır ve çevresinde sıklet merkezi oluşturularak eşkıyanın dağıtılması ve süratli birlikler ile takip edilerek yakalanması amaçlanmıştır. Amaca uygun olarak bu safhada; bir taraftan Diyarbakır şehrinde emniyet tedbirleri alınırken diğer taraftan şehir etrafındaki asiler tepelenmeye başlamıştır. Diyarbakır bölgesindeki harekâta Mardin'den gelen Seyyar Jandarma Bölüğü, 7'nci Kolordu'nun ihtiyatı olarak görev yapmıştır. 24 Mart 1925'te Diyarbakır merkezli olarak başlatılan takip ve tenkil harekâtı 14 Nisan 1925'e kadar Lice, Hani, Palu, Çapakçur, Ergani ve Genç bölgesine kadar genişletilmiş ve isyan tamamen bastırılmıştır. Şeyh Sait adlı elebaşı da dâhil olmak üzere yakalananlar İstiklal Mahkemelerinde yargılanmıştır (Hallı, 1972, s. 144).

Jandarma, Şeyh Sait isyanı öncesi ve başlangıcında Dâhiliye Vekâletinin talimat ve genelgeleri ile doğrudan isyanın bastırılmasında görev almıştır. Ancak kuvvetinin yetersizliği ve isyanın öngörülemeyen bir şekilde genişlemesi üzerine tedip harekâtının sevk ve idaresi, ordu birliklerinin takviyesi üzerine Genelkurmay Başkanlığına devredilmiştir. Bununla birlikte jandarma birlikleri, buldukları yerde bölge kontrolü görevine devam etmiş ve ihtiyaç duyulduğunda ihtiyat birliği olarak görev almıştır.

4.3. Raçkotan ve Raman İsyanı, (9-12 Ağustos 1925)

Şey Sait isyanının bastırılmasından sonra isyan bölgelerinin temizlenmesi ve yeniden düzenlenmesi için faaliyetlere başlanmıştır. Dâhiliye Vekâleti yayımladığı genelge ile Erzurum, Dersim, Mardin, Ergani, Genç, Siverek, Van, Bayazıt, Malatya, Diyarbakır, Muş, Bitlis, Elazığ ve Siirt illerinde temizleme harekâtının yapılmasını istemiştir. Harekâtın maksadı kaçak eşkıyanın yakalanması ve ellerindeki silahların toplanmasıdır. Bu görevin başlangıçta bölgede görevli Jandarma birlikleri tarafından yapılması istenmiş ancak büyük birliklere de ihtiyaç duyulabileceği göz önünde bulundurularak piyade birliklerinin garnizonlarına dönmeden bu faaliyete katılmalarının daha uygun olacağı değerlendirilmiştir. Özellikle Beşiri, Silvan, Garzan, Kulp, Genç ve Lice ilçelerinde isyan sonrası kaçanların olması ve bu bölgelerde şakavete devam etmeleri nedeniyle temizlik harekâtına buradan başlanılmasına karar verilmiştir. Ayrıca Beşiri,

Garzan, Silvan ve Kulp'taki aşiretlerin halâ karşı koymaları harekâtın sıklet merkezini bu bölgelere kaydırmıştır (Hallı, 1972, s. 146).

Yapılan kuvvet planlamasına göre bölgedeki seyyar jandarma müfrezelerine ilave olarak 2'nci ve 41'inci Piyade Tümen komutanlıkları da görevlendirilmiştir. Aynı anda Dersim'de başlatılacak harekât için ise 17'nci ve 5'inci Piyade tümenleri planlanmıştır. Beşiri merkez olmak üzere üç koldan başlatılan tarama ve arama faaliyetleri sırasında çevrilen bölgeden eşkiyanın kaçmasını önlemek için Hasankeyf bölgesinde, Seyyar Jandarma Taburu ve Jandarma Süvari Bölüğü ile kapatılmıştır. Aynı zamanda Savur'dan bir Seyyar Jandarma müfrezesi ile Mardin'den bir jandarma süvari müfrezesi getirilerek kaçan eşkiyayı takip görevi verilmiştir. Bu esnada Şemdinli'de isyan belirtilerinin çıkması, Raman, Raçkotan eşkiyalarının önemli bir bölümünün yakalanması ve çok miktarda silah toplanması üzerine harekât sonlandırılmıştır. Harekâtın sonraki safhasında ihtiyaç duyulması halinde kullanılmak üzere Erzurum Jandarma Bölge Müfettişliğinden bir Seyyar Jandarma Alayı Van'a getirilmiş Van'daki piyade alayının ise bölgeye intikali istenmiştir (Hallı, 1972, s. 152-153).

Jandarma, bu harekâtın ilk safhasında kaçakları yakalamak ve silahları toplamak maksadıyla asayişini temin için mülki bir görev almıştır. Ancak özellikle bölgedeki aşiretlerin direnç göstermesi ve silahla karşılık vermesi üzerine Genelkurmay Başkanlığı tarafından yapılan durum değerlendirmesi neticesinde; muhtemel bir isyanın genişlemesini önlemek ve karşı koyanları takip ve yakalamak maksadıyla jandarma emniyet görevi olarak Ordu birlikleri ile müşterek bir harekât icra etmiştir.

4.4. Sason İsyanları (1925-1937)

Sason, Siirt ilinin bir ilçesi olarak mülki teşkilatta yer alan ve arazi yapısı itibari ile sarp ve yüksek bir mevkidedir. Bölge halkı, çoğunlukla aşiretlerin kontrolünde olması nedeniyle Cumhuriyetin tesis etmek istediği kurumsal idari yapının halk üzerinde etkisi doğrudan tesis edilememiştir. Bu durum bölge genelinde çıkan isyanları ve şekavet olaylarının yayılmasına imkân sağlamıştır. Nitekim Sason bölgesinden de Şeyh Sait isyanına katılım olmuştur.

1932'de Sason'da itaatsizliğin devam etmesi üzerine bir harekâtın yapılmasına karar verilmiştir. Siirt'ten iki Jandarma Süvari Alayı ve iki Seyyar Jandarma Taburu ile başlatılan harekâta 200'den fazla silah toplanmıştır. 1933'te ise Muş'tan gelen 7'nci Seyyar Jandarma Taburu'nun korumasında bölgede tütün denetlemesine giden memurlarının Sasonlular tarafından engellenmesi üzerine taburun kalan unsurlarının da katılımı ile bir tarama-arama faaliyeti yapılmış ancak bir sonuç alınamamıştır. Bu durum Sason bölgesinde bir zafiyet olarak algılanmış ve 1935'te hayvan sayımına çıkan devlet memurlarının yine Sasonlular tarafından engellenmesi, ilçe kaymakam vekilinin öldürülmesi, müftünün yaralanması ve olay yerine gelen jandarma devriyesine de silahla karşılık verilmesi üzerine yeniden bir harekâtın gerekli olduğuna karar verilmiştir. Bu kez daha fazla kuvvetin katılımı ile planlama yapılmış ve Sason merkez olmak üzere Bitlis güneyini içerisine alacak şekilde eşkiyanın takibine başlanmıştır. Ordu birliklerinin de katıldığı harekâta; 2'nci Tümen Komutanlığı ile birlikte 7'nci, 10'uncu ve 11'inci Seyyar Jandarma Taburları ile 8'inci Seyyar Jandarma Taburunun süvari bölüğü yer almıştır. 16 Ekim 1935'te başlayan harekâta eşkiya fazla direnç göstermeden mağara ve vadilerin sarp kesimlerine çekildiğinden sonuç alınamamıştır. Kış ile birlikte Sason'da bırakılan 7'nci Seyyar Jandarma Taburu ve sonradan gelen 10'uncu Seyyar Jandarma Taburu ile birlikte yapılan tarama-arama faaliyetinde önemli ölçüde eşkiya etkisiz hale getirilmişse de bölge tamamen temizlenememiştir (Hallı, 1972, s. 156).

1936'da yeniden bir harekâtın yapılması ihtiyacı duyulmuştur. Aynı birlikler ile 10 Temmuz'da başlatılan harekâta ilan edilen "yasak bölge" uygulaması ile tarama-arama bölgeleri daraltılmış ve Aralık ayına kadar süren harekâta büyük bir bölge kontrol altına alınmıştır. Kışın yaklaşması ile harekâta ara verilmiş ve 8'inci Seyyar Jandarma Taburu Mardin'e, 7'nci Seyyar Jandarma Taburu Silvan'a alınmış, 10'uncu Seyyar Jandarma Taburu ise bölgenin kontrolünün devamı için Sason'da kalmıştır. Bu harekâtın sonucunda eşkıyanın küçük gruplar halinde bölgenin sarp kesimlerine dağıldığı ve yeniden kuvvet planlamasına ihtiyaç olduğu anlaşılmıştır. Buna göre Seyyar Jandarma birlikleri 30-40 kişilik müfrezelere bölünerek eşkıyayı takip için görevlendirilmiştir (Hallı, 1972, s. 159). Jandarmanın müfrezeler halinde teşkilatlanması ve bölgenin tamamında tarama-aramanın yapılması etkili sonuçlar vermiştir. Jandarmanın Sason bölgesindeki isyan büyümeden küçük ve hareketli birlikler ile aralıksız darbe vurması "alan kontrolü" uygulamasının ilk örneğidir. Bu uygulama, eşkıya ile mücadele harekâtında jandarmanın geliştirdiği yeni bir taktik olarak ifade edilebilir.

1937'de aynı usul ile yeniden başlayan harekâta Jandarma müfrezeleri etkili sonuçlar almıştır. Ancak faaliyet bölgesinin genişletilmesi nedeniyle mevcut kuvvetlerin yeterli olmayacağı anlaşılmış ve Erciş'ten Seyyar Jandarma Taburu Mutki'ye getirilmiş, süvari bölüğü ise emniyet için Erciş'te bırakılmıştır. Ayrıca 11'inci Seyyar Jandarma Taburu da getirilerek 7'nci, 10'uncu ve 11'inci Seyyar Jandarma Taburları yine müfrezeler halinde olacak şekilde 12 Temmuz 1937'de dördüncü kez harekât başlamıştır. Harekâta, seyyar jandarma taburları son derece azim ve kararlılıkla yürüttükleri takip ve tenkil faaliyetlerinde çeşitli istikametlerde eşkıyayı pusuya düşürmüş ve şiddetli müsademeler yaşanmıştır. Seyyar jandarma taburlarının küçük müfrezeler halinde kullanılarak etkili sonuçlar alınsa da kontrol edilecek bölgenin büyümesi sonucu müfrezelerin ikmal ve iâşesi aksamış, birbirleri ile olan emniyet ve irtibat imkânı ortadan kalkmış (Hünalp, 1939, s. 27) ve bu nedenle zaman zaman müfrezeler de eşkıya pususuna düşmüştür. Bunun üzerine seyyar jandarma taburlarının mevcutlarının 400'e çıkarılması ve bir bölükte en az iki subayın olmasının daha faydalı olacağı değerlendirilmiştir. Aynı zamanda duyulan kuvvet ihtiyacı 18'inci Piyade Alayı'nın bölgeye intikal ettirilmesi ile karşılanmak istenmiştir. Yeni bir harekât planı daha yapılarak Eylül 1937'de başlamasına karar verilmiştir. Buna göre kuvvetler Kuzey ve Batı Grubu olarak iki gruba ayrılmış Seyyar Jandarma Taburları Batı Grubunu teşkil etmiştir. Kasım ayına kadar devam eden harekâta etkili sonuçlar alınmıştır. Harekâtın sonucunda Dâhiliye Vekâleti tarafından Sason bölgesi için hazırlanan raporda; Jandarmanın mevcudunun artırılması, ilave 15 karakol açılması, iki seyyar jandarma taburunun eşkıyanın görüldüğü Sason çevresine konuşlandırılması ile Bitlis, Diyarbakır ve Siirt karayollarının güvenliğinin artırılarak sabit jandarmanın görevlendirilmesi uygun görülmüştür (Hallı, 1972, s. 160-165).

Sason isyanlarında Jandarma asli kuvvet olarak etkin bir şekilde kullanılmıştır. Kullanma şeklinde değişikliğe gidilmiş ve ilk kez küçük kuvvetler halinde müfrez birlikler oluşturulmuş ve bölgenin tamamında aynı anda kuvvet bulundurulması esası getirilmiştir. Günümüzde "Alan kontrolü" şeklinde doktrine edilen bu taktik ilkenin ilk uygulaması olarak etkili sonuçlar vermiş ancak emniyet ve irtibatı zorlaştırdığı gibi müfrezelerin ikmal ve iâşesinin büyük alanlarda güç olduğu ortaya çıkmıştır. Bu durumu ortadan kaldırmak maksadıyla isyan sonrası ulaşımı güç yerlerde karakol açılması ile müfrez birliklerin sayısının artırılmasına karar verilmesi bu kez "alan hâkimiyeti" doktrininin ilk uygulamaları olmuştur. Bu durum eşkıya ile mücadelede "alan kontrolü" ve "alan hâkimiyeti" doktrininin jandarma tarafından ilk kez Sason'da uygulandığını göstermektedir.

4.5. Ağrı İsyanları, (1926-1930)

Kürt-Hoybun Cemiyeti altında teşkilatlananlar, İngiltere'nin takip ve desteği ile (Sarikoyuncu, 2008, s. 117-118) 1927 ilkbaharında Lübnan'da toplandıkları bir kongrede aldıkları kararlar doğrultusunda Ağrı bölgesinde Kürtçülük faaliyetleri ile birlikte silahlı bir genel kalkışmanın hazırlıklarına başlamıştır (Yamaç, 2019, s. 49-53). Gelişmelerin farkında olan Hükümet, 1926'da başladığı tenkil harekâtına ve 1930'a kadar devam etmiş ve Ağrı Dağı merkez olmak üzere Karaköse ve Bayazıt bölgesinde çıkan isyanlar hükümeti uzun bir süre uğraştırmıştır. Ağrı Dağı ve çevresi, eşkıyanın barınmasına ve kaçmasına imkân veren volkanik bir arazi yapısı (leçelik) ve İran sınır bölgesine bitişik olması nedeniyle eşkıyanın her türlü şekaveti sonrası kaçmasına imkân vermiştir.

1926'nın bahar aylarında artış gösteren olaylar üzerine bir harekât yapılmasına karar verilmiş, 16 Mayıs-17 Haziran 1926'da bir piyade alayı ile yapılan Ağrı Dağı tarama-arama faaliyetinde istenilen sonuç alınamamıştır. Bölgedeki jandarmanın harekât öncesi değerlendirmelerinin dikkate alınmaması, kuvvetin parça parça kullanılması ve istihbarata gereken önemin gösterilmemesi nedeniyle eşkıyanın büyük bir bölümü İran'a kaçmıştır. Bu kez 17 Haziran'da yeniden bir planlama yapılmış ve iki piyade alayı ve bir süvari alayı daha getirilerek kuvvet miktarı artırılmıştır. Bayazıt jandarmasının da bir bölük ile katıldığı harekât Haziran ayı sonunda başlatılmıştır. Ağrı Dağı doğusundan başlatılan faaliyette Bayazıt Jandarma Bölüğüne, Iğdır ve Bayazıt Hudut Bölükleri ile Ağrı Dağı güneyinde emniyet ve kapama görevine verilmiştir. Önceki harekâta göre daha başarılı olan bu faaliyette eşkıyanın önemli bir kısmı etkisiz kılınmasına rağmen yine kesin bir sonuç alınamamış ancak önceki müsademelerde eşkıyanın eline geçen silahların bir kısmı alınmıştır (Hallı, 1972, s. 169-170).

1927'de küçük çaplı bir harekât daha yapılmasına rağmen yine arzu edilen sonuç alınamamıştır. Bu kez 3'üncü Ordu Müfettişliği 800 kadar eşkıyanın Ağrı Dağı bölgesinde faaliyet gösterdiği ve hükümete karşı propaganda ve şekavete devam etmesi üzerine yeni bir tedip harekâtına ihtiyaç duyulduğuna karar vererek hazırlıklara başlamıştır. Yeni planlamada harekâtın sorumluluğu 9'uncu Kolordu'da olmak üzere 9'uncu ve 12'nci Piyade Tümenlerine verilmiştir. Harekâtın tasarısı, Ağrı Dağı bölgesi, Kuzey'de Iğdır ve Güney'de Bayazıt'tan çıkarılacak kuvvetlerle çevrilecek, İran sınırı eşkıyanın kaçma ihtimaline göre kapatılacak ve Bayazıt bölgesinde Jandarma bölükleri de olmak üzere ihtiyat kuvveti ayrılacak şekilde yapılmıştır. 14 Eylül'de aynı anda başlayan tarama-arama faaliyeti Ağrı Dağı ile Küçük Ağrı Dağı arasındaki Serdarbulak mevki merkez olacak şekilde başlamıştır. Harekât, Ekim ayı sonuna kadar dört ayrı bölge olmak üzere aralıksız devam etmiş, çıkan müsademelerde önemli sonuçlar alınsa da 29'uncu Piyade Alayı'nın, Ağrı Dağı güneyinde Demirkapı mevkiinde eşkıya pususuna düşmesi sonucu verdiği ağır zayıat, harekâtın zor şartlarda elde edilen başarısının kaybolmasına neden olmuş ve harekât, bu şartlarda devam etmesinin fayda sağlamayacağı değerlendirilerek sonlandırılmıştır. 1927 Eylül ve Ekim aylarında beş alay ve iki batarya ile yapılan harekâta eşkıyanın gücü tam olarak kırılmamıştır. Ancak elde edilen tecrübeler sonunda birliklerin leçelik arazide tarama-arama faaliyetinin zor olduğu, emniyet ve irtibat mesafesinde pusular yapmanın daha faydalı olacağı ve birliklerin başta su ikmali olmak üzere işlerinin uzun süreli faaliyetlerde sorun olduğu tespit edilmiştir. Diğer taraftan bölgenin eşkıyadan temizlenememesi nedeniyle sık aralıklarla harekât yapma zorunluluğu olduğundan ve her seferinde bölgeye birlik getirmenin güçlüğü nedeniyle Bayazıt'ta bir "Takip Bölgesi Komutanlığı" kurulmasına karar verilmiştir (Hallı, 1972, s. 226-227).

Ağrı Dağı bölgesinde 1928 yılına kadar çıkan isyanlarının bastırılmasında Jandarma birlikleri çoğunlukla ihtiyatta ve haber alma ihtiyaçlarının karşılanmasında kullanılmıştır. Arazinin genişliği, örtü ve gizlemeye imkân vermesi ile sınıra yakın olması

nedeniyle eşkıya tam olarak temizlenememiş ve müsademelerin büyük bir kısmı tesadüf müsademesi ile sağlanan temas sonucu çıkmıştır. Makineli tüfek ve topçunun birliklerin tarama-arama bölgelerine gelmeden önce yaptıkları ateşler ile alan açmasının önemli bir faydası görülmüştür. Ayrıca takip bölgesi komutanlığının kurulması ile Ağrı Dağı bölgesinin kendine has özelliklerinden dolayı eşkıyanın bu bölgeden vazgeçmemesi üzerine her seferinde kuvvet getirmenin çıkardığı zorlukları aşılmış ve harekât öncesi yığınaklanma sorunları en aza indirilmiştir.

Ağrı Dağı bölgesinde isyancılara karşı 1926 ve 1927 yılında yapılan iki harekât arzu edilen sonucu sağlamamıştır. Eşkîya her seferinde zayıt verse de İran sınır bölgesinden kaçmayı başarmıştır. Bu duruma yeterli tedbirler alınmamasının ve harekâtın sevk ve idaresinde hatalar yapılmasının neden olduğu Hükümet tarafından değerlendirilerek etkili bir planlama ile Ağrı Dağı bölgesinden eşkıyanın tamamen temizlenmesi gerektiğine karar verilmiştir.

Bu maksatla 29 Haziran 1929 gün ve 8692 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile bir harekât daha yapılmasına karar verilmiş ve 1930 yılı Haziran ayından itibaren daha fazla kuvvetin yer aldığı ve farklı bir harekât uygulamasını içeren bir planlama süreci başlatılmıştır. Bakanlar Kurulu kararı gereği Genelkurmay Başkanlığı tarafından 9'uncu Kolordu'ya verilen planlama ve icra emri üzerine harekâtın başladığı 1930 Eylül ayına kadar üç kez harekât planlaması yapılmış, hem kuvvetin teşkili hem de kuvvetin icra esasları bakımından plan çok kez tadil edilmiştir. İlk planlamada Ağrı Dağı'nın İran'a sınırına yakın bölgelerinden eşkıyanın giriş ve çıkışını önlemek üzere derinlikte bir hat oluşturulmasına, bu bölgelere iki Seyyar Jandarma alayı yerleştirilerek kışı bu mevkiilerde geçirmesine ve sınır birlikleri ile koordineli olarak harekâtın Ağrı Dağı Doğusundan başlatılarak bir seyyar jandarma alayı ile takviyeli süvari tümeninin de yer aldığı bir arama-tarama faaliyeti ile Ağrı ve Küçük Ağrı Dağı arasındaki Serdarbulak mevkiinde tamamlanmasına karar verilmiştir (Hallı, 1972, s. 323-325). Ancak Genelkurmay Başkanlığınca planın faaliyet bölgesinin eşkıyanın hareketini engelleyemeyeceği değerlendirilerek tadil edilmesi istenmiş ve yeniden yapılan harekât planında bu kez ilave olarak Ağrı Dağı'nın Bayazıt'a bakan güney kesimlerinin de dâhil edilerek ilave kuvvet ihtiyacının piyade birliklerinden karşılanması uygun görülmüştür. Seyyar Jandarma Alaylarından biri hudut bölgesinde bırakılmış diğeri ise Serdarbulak mevki aramasına dâhil edilmiştir. Harekâtın tasarısına göre Seyyar Jandarma Alayından bir Süvari Tümeni bünyesindeki bir Seyyar Jandarma Taburunu İğdır'ın hudut tarafına bırakacak diğeri ile Küçük Ağrı bölgesindeki köyleri eşkıyanın girmesi ihtimaline karşı kontrol edecektir (Hallı, 1972, s. 327).

Genelkurmay Başkanlığı bu harekât planını da güney kesimlerin boş kaldığı gerekçesi ile uygun bulmamış ve üçüncü bir planlamanın yapılmasını emretmiştir. Bu kez bir Seyyar Jandarma Alayı Ağrı Dağı Güneyi Demirkapı bölgesi aramasına, iki Seyyar Jandarma Alayı ise Süvari Tümeni emrinde olacak şekilde Ağrı Dağı'nın İğdır tarafına taburlar halinde görevlendirilmiştir. Harekât için yapılan planlama Genelkurmay Başkanlığınca onaylanmasına rağmen 1'inci Genel Müfettişliğin hazırladığı bir bölge asayiş raporuna göre; Hakkâri'den Ağrı'ya kadar olan bölgelerin yakın bir dönemde geniş çaplı bir isyana yönelik hazırlık içerisinde olduğu ve bölgedeki jandarmalar tarafından takviye edilen ordu birliklerinin sayısının artırılmasının gerektiği değerlendirilmesi üzerine bir kez daha harekât planlaması yapılmıştır (Hallı, 1972, s. 329). 7'nci Kolordu Komutanlığı da hazırlanan rapora katıldığını ve İngiliz kıskırtıcılarının sınıra yakın bölgelerde eşkıya başları ile irtibatlı olduğunu ve bu bölgelerde zayıf jandarma birliklerinden başka birlik bulunmadığını belirtmiştir. Bunun üzerine Genelkurmay Başkanlığı yaptığı yeni durum değerlendirmesine göre 7'nci Kolordu'yu da harekâta

dâhil etmiş ve öncelikle Ağrı bölgesinde harekâtın Eylül-Ekim aylarında yapılmasını, Karaköse Takip Bölgesi Komutanlığına ilave olarak Van Takip Bölgesi Komutanlığının da kurulmasını ve Seyyar Jandarma Alayının bir kısım kuvvetinin bölgesinde kalarak gelişen duruma göre kullanılmasını emretmiştir (Hallı, 1972, s. 333-337).

Böylece Serdarbulak mevkiî sıklet merkezi ve İran sınırında kademeli bir emniyet tertibi alınmak üzere Bayazıt, Iğdır ve hudut hattından çevirmek suretiyle 7 Eylül 1930'da başlayan harekât, 14 Eylül 1930'da başarı ile son bulmuştur. Jandarma birlikleri tarafından hem takip hem de tenkil sırasında gösterilen etkinlik (Noyangil, 1939, s. 17) özellikle Serdarbulak mevkiinde eşkıyanın toparlanmasına fırsat verilmeden etkisiz kılınması harekâtın başarısında önemli bir katkı sağlamıştır.

4.6. Koçuşığı İsyanı, (7 Ekim-30 Kasım 1926)

1926 yılının son aylarında Dersim'in Koçuşığı aşiretine mensup bir kısım eşkıyanın şekavete başlaması ve aynı zamanda hükümet emirlerine karşı gelmesi üzerine bölgede bir harekât icra edilmesine karar verilmiştir. Harekâtın icra sorumluluğu Elazığ ve Havalisi Komutanlığına verilerek yapılan kuvvet planlamasına göre; başlangıçta altı piyade alayı ve üç dağ bataryası ile bölge jandarması yer alacak ve Şavak aşireti de destekleyecektir. Çemişkezek Jandarma Komutanı da aşiret ve köylülerden oluşan bu kuvvetin başına verilmiştir. Ayrıca Arapkir, Kemaliye ve Kemah jandarmasına da Munzur Dağlarının önemli geçitlerini gözetleme görevi verilmiştir. Harekâtın sıklet merkezi Çemişkezek kuzeyi, Ovacık güneyi ve Aliboğazı bölgesi olarak belirlenmiştir. 6 Ekim'de başlatılan harekât ile birlikler, ilerleme hatlarına yanaşmış ve arama faaliyetine başlamıştır. 9 Kasım'da gelen takviye kuvvetler nedeniyle yeniden yapılan kuvvet planlamasında Erzincan'dan jandarmalarında bulunduğu bir müfreze bölgeye gönderilmiştir. Aliboğazı tamamen çevrilerek yapılan tarama-arama faaliyeti ile eşkıyanın önemli bir bölümü etkisiz kılınmıştır (Hallı, 1972, s. 176-186). Jandarma kuvveti olarak seyyar birlikler kullanılmamış ancak vilayet jandarmalarından teşkil edilen ve destek veren aşiretlerden oluşturulan kuvvetin sevk ve idaresinde kılavuzluk ve bilgi desteğinde bulunmuştur.

4.7. Mutki İsyanı, (26 Mayıs-25 Ağustos 1927)

Sason harekâtı sonrası toplanması gereken silahların büyük bir bölümü teslim edilmemiş hatta Mutki ilçesinde eşkıya olaylarının arttığı ve bu silahların büyük bir bölümünün kullanıldığı bilgisi alınmıştı. 26 Mayıs'ta harekâtın başlatılmasına karar verilmiş ve yapılan kuvvet planlamasına göre; 2'nci Seyyar Jandarma Alay Komutanlığının yer aldığı harekât; 2'nci Piyade Tümeninin sevk ve idaresinde olmak üzere tesis edilen kuşatma çemberi, tümenin alayları ile yapılan arama-tarama ile daraltılacak ve Jandarma alayı da eşkıyanın yoğun olduğu değerlendirilen bölgelerde temas araması yaparak silahları toplayacaktır. Harekât çok sık çıkan müsademeler halinde devam ederken güneyden ikinci bir eşkıya başının isyana katılmasını önlemek için Mardin'den 8'inci Seyyar Jandarma Alayı ile Midyat'taki Seyyar Jandarma Bölüğü de görevlendirilmiştir. Ayrıca Siirt İl Jandarma Komutanı da bir jandarma müfrezesi ile komuta grubuna dâhil edilmiştir (Hallı, 1972, s. 194-196). Bölgede iki eşkıya başının yakalanması bir bakıma harekâtın asıl maksadıdır. Hükümete karşı kışkırtıcı olan eşkıya başlarının yakalanması için yoğun bir gayret sarfedilmiş ancak mümkün olmamıştır. Bununla birlikte eşkıyadan önemli bir miktar yakalanmış ve yanlarındaki hayvan ve silahlar ele geçirilmiştir.

Harekât inisiyatifinin sağlandığı dönemde bir jandarma subayının teslim aldığı kafiye götürürken eşkıyanın baskını sonucu zayıf ve olay bölgesine takviye

için gönderilen müfrezenin de eşkıya pususunda etkisiz kalması ve müfreze komutanı subayın şehit edilmesi eşkıya üzerindeki kontrolünün kaybedilmesine neden olmuştur. Bunun üzerine 2'nci Tümen Komutanlığı 5 Temmuz'da yeni bir harekât yapılmasına karar vermiştir. 2'nci Seyyar Jandarma Alayı ile takviye edilen Tümene, Siirt'ten yeni birlikler dâhil edilmiştir. 2'nci Seyyar Jandarma Alayına ilave bölgeler tahsis edilmiş bu kez piyade birlikleri ile müşterek bir faaliyet yerine müstakil tarama-arama faaliyeti yapması istenmiştir. Jandarma Alayı ikinci kez planlanan harekâtın asıl birliği olmuş ve çıkan müsademede eşkıyanın büyük bir bölümü ele geçirilmiştir (Hallı, 1972, s. 206-212).

Mutki isyanının bastırılmasında Jandarma birlikleri, harekâtın asıl kuvvetini oluşturmuş ve etkin bir şekilde kullanılmıştır. Sason isyanının bastırılmasında olduğu gibi jandarmanın hem tarama-arama faaliyetinde hem de temas aramasında kullanılması Siirt bölgesinde de jandarmanın etkili bir kuvvet olduğu görülmüştür.

4.8. Bicar İsyanı, (7 Ekim-17 Kasım 1927)

Şeyh Sait isyanının bastırılmasından sonra yüksek kesimler ve ulaşımı zor alanlar, taranamadığından kaçan eşkıyanın büyük bir bölümü için sığınma imkânı vermişti. Özellikle Hazro, Lice, Silvan, Bicar, Genç, Palu ve Çapakçur bölgeleri eşkıyanın yeniden elebaşları vasıtasıyla Hükümete karşı propagandasına maruz kalmıştı. Propagandanın önlenmesi ve eşkıyanın yakalanması için yapılan takip harekâtında 7'nci Seyyar Jandarma Alayı yer almış ancak yeterli etkiyi sağlayamamıştır. Hatta 5'inci Jandarma Alayı bir tarama faaliyeti esnasında eşkıya pususuna düşerek zayıf vermiştir. Böylelikle geniş bir bölgede eşkıyanın bu kadar kısa bir sürede yeniden faaliyete geçmesinin iki önemli nedeni olduğu anlaşılmıştır: Birincisi daha önce yapılan harekâta özellikle sarp ve ulaşımı zor bölgelerde yer alan köylerin kontrol edilememesi, ikincisi köylülerin aşiret başlarının tahakkümünden kurtulamamasıdır. Bunun üzerine 3'üncü Ordu Müfettişliği, Elazığ ve Havalisi Komutanlığı ile yaptığı değerlendirme sonrası kuvvet artırılmasına karar vermiştir (Hallı, 1972, s. 232-236).

Harekât üç safhada icra edilmiş ve bir ayı geçkin bir süre aralıksız devam etmiştir. 7'nci ve 8'inci Kolorduların sevk ve idaresinde yürütülen harekâta beş piyade alayı, üç dağ bataryası ile 7'nci ve 3'üncü Seyyar Jandarma Alayları katılmış, son safhasında ise Hınıs'tan gönderilen 5'inci Seyyar Jandarma Alayı yer almıştır. Bicar bölgesi sıklet merkezi olacak şekilde Çapakçur (Bingöl) bölgesinin tamamen aranması ve dağ köylerindeki vatandaşın bilgilendirilmesi, yataklık yapanların yakalanması ve cezalandırılması maksadıyla iki hat halinde çevirme kolu oluşturulmuş ve harekâta aynı anda başlanmıştır. Bu harekâta edinilen tecrübeler doğrultusunda arama-tarama yapılırken eşkıyanın birliklerin arkasına sarkarak baskın yapmasını önlemek için emniyet kuvvetlerine önem verilmiş ve kademeli arama düzeni alınmıştır. 7'nci Seyyar Jandarma Alayı Lice kuzeyinde, 3'üncü Seyyar Jandarma Alayı ise Genç bölgesinin tarama-arama faaliyetini gerçekleştirmiştir. Çok etkili bir harekât icra edilmiş, aranmayan köy, mezra kalmamış ve köylünün eşkıya ile irtibatı kesilmiştir. Çok sayıda eşkıya, silahları ve kaçırdıkları hayvan sürüleri ile birlikte yakalanmıştır (Hallı, 1972, s. 236-242). İki kademeli bir çevirme harekâtı şeklinde icra edilen harekâta Seyyar Jandarma Alayları, iki ayrı bölgede tarama ve arama faaliyetlerine katılmış ve jandarma taburlarının bir kısmı temas araması yaparak çıkan müsademelerde etkili olmuştur.

4.9. Asi Resul İsyanı, (22 Mayıs-3 Ağustos 1929)

Bir isyan niteliği taşımayan ancak Eruh bölgesindeki Jandarmayı etkisiz kılmak için eşkıya başı Resul'un aşireti ile birlikte Hükümet emirlerine karşı gelmesi üzerine yakalanması için yapılan bir takip harekâtıdır. Eruh İlçe Kaymakam Vekili Jandarma

subayının oluru ile Eruh İlçe Jandarma komutanı tarafından kuvveti yetersiz bir jandarma müfrezesinin, yakalanan Resul'un sevki esnasında pusuya düşmesi (Tekşen, 1941, s. 105-106) ve şehit verilmesi sonucu başlatılmıştır. 7'nci Kolordu Komutanlığı harekâtın yapılmasına onay vermiş ve Siirt'teki 10'uncu Seyyar Jandarma Alayı'nın da katıldığı takip harekâtı Eruh ve Midyat ilçelerini kapsayan geniş bir alanda icra edilmiştir. Ayrıca Şırnak mahalli jandarmaları ile Midyat jandarması da destek sağlamıştır. Harekâtın tasarısına göre süvari jandarması ön hatta aramayı gerçekleştirecek aldığı bilgileri seygar jandarma taburlarına ileterek harekâtı şekillendirecek ve bu maksatla Dicle Nehri hattı boyunca önemli geçitlerin tutulması mahalli jandarma kuvvetleri ile sağlanacaktır. Buna göre icra edilen takip harekâtında iki kez temas sağlanmış birçok eşkıya etkisiz kılınmasına rağmen eşkıya başı yakalanamamıştır (Hallı, 1972, s. 249-254). Bu harekâta, seygar jandarma takip kuvveti, sabit jandarma ise emniyet kuvveti olarak yer almış piyade birlikleri harekâtın ikinci kademesinde görev almıştır.

4.10. Tendürek Harekâtı, (14-27 Eylül 1929)

İranlı bir aşiret reisinin etrafında topladığı yandaşları ile Aladağlar ve Tendürek Dağı bölgesinde hırsızlık ve yağma yapması, aynı zamanda İran'daki aşiretler ile Türkiye'ye geçiş yaparak şekavete neden olması üzerine bir harekât yapılmasına karar verilmiştir. Harekâtın icrası Karaköse Takip Komutanlığı sorumluluğuna verilmiş, aynı zamanda İğdır Takip Komutanlığı ile 2'nci Seygar Jandarma Alayı ile 4'üncü Seygar Jandarma Alayı'ndan bir tabur da görevlendirilmiştir. Takip ve tenkil kuvvetleri üç gruba ayrılmış ve Tendürek Dağı'nın İran sınırına yakın bölgeleri seygar jandarma birliklerine, güneyi ve batısı ise piyade birliklerine tahsis edilmiş ve İğdır Takip Komutanlığı ile bir süvari alayı emniyet ve ihtiyat kuvveti olarak ayrılmıştır. İğdır Takip Komutanlığı, 4'üncü Seygar Jandarma Alayı ile Bayazıt'taki karakolların olduğu bölgeyi, 5'inci Seygar Jandarma Alayı da Güneydoğu'daki Malazgirt bölgesinden Aladağlar uzanımını kapatmıştır. Tarama-arama faaliyeti, üç istikametten başlatılmış ancak sınıra yakın bölgelerde çıkan etkisiz birkaç temas sonrası eşkıya başının kaçtığı yönünde birliklerde çıkan söylenti nedeniyle sonuç alınamamıştır (Hallı, 1972, s. 262-268). Seygar Jandarma Alayları harekâtın en kritik kesimleri olan sınıra yakın bölgelerde arama yapmış ancak arazinin leçelik yapısı ve hattın tamamının kapatılamaması ile jandarma ve piyade birlikleri arasındaki koordinasyon eksikliği, arzu edilen etkinin sağlanamamasına neden olmuştur.

4.11. Savur Harekâtı, (20 Mayıs-9 Haziran 1930)

Türkiye'de 1930 yılı genel asayiş durumunun Hükümetçe tespit edilmesinden sonra özellikle Güneydoğu Anadolu bölgesinde şekavet olaylarında artış olduğu ve sınıra yakın bölgelerde Kürtçülük propagandasının yapıldığı tespit edilmişti. Genel bir isyan beklenmiyorsa da Mardin bölgesinde başta Savur ve Midyat olmak üzere tedbir alınması uygun görülmüştür. Bu maksatla 7'inci Kolordu Komutanlığı sorumluluğunda ve Mardin Valisinin yönetiminde bir harekât icra edilmesi ve bölgede eşkıyanın elinde olan silahların ivedilikle toplanması emredilmiştir. 8'inci Seygar Jandarma Alayının doğrudan katıldığı harekâtı, 9'uncu Seygar Jandarma Alayı gönderdiği iki taburla takviye etmiştir. Yapılan köy ve mezra aramalarında çok miktarda silah toplanmış ve eşkıyanın bir arada bulunmasına fırsat verilmemiştir (Hallı, 1972, s. 282-284).

4.12. Zeylan İsyanı, (20 Haziran-Eylül 1930)

Ağrı Dağı bölgesindeki eşkıyanın temizlenmesi için genel bir harekât hazırlığı yapılırken Tendürek Dağı batısındaki Aladağlar mevkiinde eşkıya tarafından Zeylan Bucak Merkezinin ele geçirilmesi ve Jandarma Karakoluna silahlı saldırı yapılması ile bir

isyan başlamıştır. 5'inci Seyyar Jandarma Alay Komutanı kendisi de olduğu halde az mevcutlu bir süvari bölüğü ile Erciş'teki bir piyade ve bir süvari bölüğünü Zeylan'a müdahale için göndermiş ancak yetişmeden eşkıyanın baskını sonucu 5'inci Seyyar Jandarma Alayı oldukça fazla zayıf ve tamamen dağılarak komuta bütünlüğünü kaybetmiştir. Aynı zamanda Erciş'e de saldıran eşkıya, bu bölgenin de kısmen kontrolünü eline geçirmiştir. Genelkurmay Başkanlığınca verilen talimat gereği 9'uncu ve 7'nci Kolordu komutanlıklarından teşkil edilen birliklerle Van-Hınıs hattı ara hat ve sıklet merkezi kuzeyde 9'uncu Kolordu bölgesinde olacak şekilde bir tepeleme harekâtının yapılmasına karar verilmiştir. 5'inci Seyyar Jandarma Alayı tekrar düzenlenerek Patnos bölgesinde eşkıya takibine görevlendirilmiştir. Aynı zamanda ara hattının kuzeyi Patnos, Zeylan, Çaldıran ve Van Gölü Kuzeyi olmak üzere dört faaliyet bölgesine ayrılmış, her bir bölgeye teşkil edilen müfrezeler vasıtasıyla grup komutanlıkları kurulmuştur. 2'nci Seyyar Jandarma Alayı Iğdır'da, 4'üncü Seyyar Jandarma Alayı Bayazıt'ta, 3'üncü Seyyar Jandarma Alayı ise taburlar halinde Erciş ve Patnos'a görevlendirilmiştir (Hallı, 1972, s. 287-289).

Genelkurmay Başkanlığının bu harekâta hassasiyetle üzerinde durduğu husus; Ağrı Dağı'nda yapılacak harekât öncesi bölgenin yakınlığı nedeniyle isyanın genişlemesini önlemektir. Bu maksatla Zeylan bölgesi çevresi Seyyar Jandarma Alayları ile tutulmuş ve eşkıyanın toplanmasına ve destek vermesine fırsat verilmemiştir. Ancak 5'inci Seyyar Jandarma Alayının tedbirsizlik nedeniyle harekât öncesi verdiği ağır zayıf, eşkıya takip ve tenkilini zorlaştırmıştır.

4.13. Oramar İsyanı, (16 Temmuz-10 Ekim 1930)

İran sınırından yurda giren Şeyh Barzani mensupları Oramar Hudut Bölüğüne saldırmış ve civar halkı Hükümete karşı isyana kıskırtmıştır. İran ve Irak sınırının keşiştiği bölgede hudut birlikleri Başkale, Yüksekova ve Şemdinli'de birer tabur ile konuşlanmıştı. Harekât için 7'nci Kolordu görevlendirilmiş ve iki safhalı icra ettiği harekâtın birinci safhasında Oramar'daki hudut bölüğünün Barzani eşkıyası tarafından kuşatılması önlenmiş, ikinci safhasında ise bölge tarama-arama faaliyeti ile eşkıyanın bulunduğu yerlerde temizlenmesi sağlanmıştır. Seyyar Jandarma birlikleri doğrudan harekâta katılmamış ancak bölgedeki sabit jandarma bulunduğu kışlaların emniyetini almıştır. Harekâtın ikinci safhasında piyade birlikleri Şemdinli, Oramar ve Çölemerik olarak üç grup halinde yeniden tertiplenmiş fakat yapılan takipte Irak'a kaçan Barzani eşkıyası yakalanamamıştır (Hallı, 1972, s. 305-314).

4.14. Pülümür Harekâtı, (8 Ekim-14 Kasım 1930)

Ağrı harekâtının devam ettiği günlerde Genelkurmay Başkanının Erzincan İli ile ilgili yaptığı bir değerlendirmesinde; 1'nci Müfettişlik bölgesi dışında kalan bu bölgelerde bazı aşiretlerin il jandarma kuvvetlerinin de yetersizliğini fırsat bilerek Kürtçülük yaptıkları ve Aleviliği de kullanarak Türk köylerini Kürtçe konuşmaya zorladıkları, bu köylerde yağma ve yol kesmek suretiyle şekavete neden oldukları tespitine yer verilmiştir. Özellikle Pülümür ve Nazimiye civarında artış gösteren bu olayların zayıf jandarma kuvvetleri ile önlenemeyeceği değerlendirilerek önce Pülümür'de sonraki safhada ise Elazığ Valiliği tarafından Nazimiye'de bir harekât yapılmasına karar verilmiştir. Harekâtın icra sorumluluğu 9'uncu Kolordu Komutanlığında olacak şekilde Elazığ Valiliği de 100 sabit jandarma kuvvetini istenildiğinde sevk etmek üzere hazırlamıştır. Ekim ayı itibari ile başlatılan harekâta Pülümür vadisi tamamen taranmış ve tasarruf edilen kuvvetlerle Nazimiye bölgesinde ikinci harekât Kasım ayında başlatılmıştır. Her iki bölgenin taranması sonucu eşkıyanın önemli bir bölümü etkisiz kılınmasına rağmen eşkıya başlarının Kutu Deresi'ne kaçmasına engel olunamamıştır

(Hallı, 1972, s. 352-359). Kısa süreli ve dar bir bölgede icra edilen harekâta Seyyar Jandarma birlikleri kullanılmamış ancak mahalli jandarma ile harekât desteklenerek genişleme ihtimali olan bir isyan önlenmiştir.

4.15. Tunceli (Dersim) Tedip Harekâtı, (1937-1938)

1937 yılına gelindiğinde genel olarak Doğu Anadolu'da asayiş temin edilse de Dersim olarak bilinen Erzincan güneyi, Elazığ kuzeyi ve Bingöl batısı arasında kalan bölgedeki mukim aşiretlerin, şeyhlik, ağalık unvanları altında etnik, dini, mezhebi telkin ve sahip oldukları toprak mülkiyeti gücü ile kendilerine bağladıkları halkı istedikleri gibi yönlendirebilmekteydi. Şekavetin asıl nedeni olan bu durumun aşiretler tarafından daima bir güç olarak kullanılması Osmanlı Devleti'ni uğraştırdığı gibi Cumhuriyet Türkiye'sinin de önemli sorunlarından biri olmuştur. Fakat Osmanlı idarecilerinin sıklıkla uyguladığı "İdare-i Maslahat" yönteminin benimsenmemesi bölgedeki olayları daha da artırmış hatta çoğu zaman birbirleri arasındaki husumet bile bu durumu engellememiştir. Hükümetin mevzuata dayalı uygulamalarına karşı aşiretlerin birleşerek, esasta sahip oldukları bölgesel gücü devam ettirmek görünürde ise kullandıkları etnik ve dini özelliklerini muhafaza etmek maksadı ile bu kez şekavetin yanında Devlete karşı geniş çaplı bir isyanı başlatmışlardır.

21 Mart 1937'de Mazgirt'te Darboğaz Köprüsü'nün isyancılar tarafından yıkılması ve telefon hattının kesilmesi ile bölgede başlayan olayların önlenmesi için bir tedip harekâtının yapılmasına karar verilmiştir. 1937 ve 1938'de iki kez geniş çaplı bir tedip harekâtı icra edilmiştir. 1937'de icra edilen harekâta mahallindeki sabit ve seyyar jandarma birlikleri öncelikle kullanılmıştır. Tunceli'de konuşlu 3'üncü Jandarma Bölge Komutanlığına bağlı İl Jandarma Komutanlığı ve Pülümür, Nazimiye, Mazgirt, Pertek, Hozat, Ovacık ve Çemişkezek ilçelerindeki sabit jandarma bölükleri, Hozat'ta üç taburlu Seyyar Jandarma Alayı, ayrıca Pülümür'de 2'nci Seyyar Jandarma Taburu ile Mazgirt'te 9'uncu Seyyar Jandarma Taburu mevcuttur. Aynı zamanda Erzincan'da konuşlu bulunan; iki seyyar jandarma bölüğü Hozat ve Mazgirt'e, 2'nci ve 3'üncü Seyyar Jandarma Taburları ise Elazığ'a gönderilerek isyanın güneyden genişlemesine karşı tedbir alınması amaçlanmıştır (Hallı, 1972, s. 377-381).

1937 yılı Mayıs ayına kadar harekâtın etkili kuvveti jandarmadır. Sık sık yer değiştirmiş ve kritik karakollar takviye edilmiştir. Bu şekli ile jandarma birlikleri, hem bölgelerinde meydana gelebilecek eşkiya baskınlarına karşı tedbirlerini alırken hem de olay sonrası kısa süreli de olsa takip faaliyetini icra etmiştir. Genelkurmay Başkanlığınca Mayıs ayından itibaren ordu birliklerinin de Tunceli'de görevlendirilmesine karar verilmesi üzerine bölge, 17'nci Tugay ve 17'nci Tümen bölgesi olmak üzere iki bölüme ayrılmış ve mevcut seyyar jandarma birlikleri emre verilmiştir. Bununla birlikte bu bölgelerde jandarma birlikleri karakol, köprü ve ilçe merkezlerinde emniyet görevi almış aynı zamanda yakın bölgelerde tarama faaliyetini icra etmiştir. Temmuz 1937'e gelindiğinde isyana katılmış bütün aşiretlerin bölgelerine girilmiş ve aranmıştır. Ancak harekâtın esas hedefi olan altı eşkiya başı yakalanamamış fakat takviye edilen seyyar jandarma birliklerinin yaptığı arama ve devriye faaliyetleri ile hareket alanı daralan eşkiyanın neden olduğu olaylarda Eylül ayı itibari ile kısmı bir azalma olmuştur. Nitekim birçok yandaşını kaybeden ve gücü azalan Seyit Rıza'nın teslim olması bunun bir sonucudur ki böylelikle harekâtın temposu artırılmıştır (Hallı, 1972, s. 402-407).

1938 yılında Tunceli tedip harekâtının ikinci safhası planlanmıştır. Çünkü harekât sonrası bölgenin genel asayişini temin görevi jandarma birliklerine devredilmişse de kışın sinen eşkiyanın aranıp bulunmasına devam edilmesi zorunlu görülmüştür. Kışı fırsat bilen eşkiya, jandarma karakollarına saldırmak ve jandarma devriyesini pusuya

düşürmekten vazgeçmemiştir. Nitekim 2 Ocak 1938'de Ovacık'ta bir jandarma devriyesine pusu kuran eşkiya, 9 jandarma erini şehit etmiş ve uzun bir süre Mercan Karakolunu tehdit etmiştir (Hallı, 1972, s. 418-422). 19 Haziran 1938'de bu kez Hozat bölgesinde Amutka Jandarma Karakoluna saldıran eşkiya, karşılaştığı direnç üzerine hile ile nahiye müdürü ve karakol komutanını alıkoyarak karakolu ele geçirmek istemiştir. Ancak karakoldaki jandarma yüksek bir disiplin ile karşı koymuş ve Hozat'a gönderdiği bir haberci er sayesinde takviye kuvveti olarak Seyyar Jandarma Alayının karakola destek vermesini sağlamıştır. Bu durum jandarma karakol komutanının sevk ve idareyi bırakmaması ve eşkiyanın her türlü hilesine karşı tedbirli olmasının gerekli olduğunu göstermesi bakımından örnek bir olaydır (Övünç, 1939, s. 40-41).

4'üncü Genel Müfettişlik yaptığı değerlendirmede beş bini aşkın silah toplanmışsa da eşkiya faaliyetlerinin devam ettiğini ve yapılacak yeni bir harekât planlaması ile süratle icraya geçilmesini istemiştir. Genelkurmay Başkanlığınca uygun görülen bu değerlendirme sonrasında harekât bölgesi; Mercan vadisi, Ahpanos, Kutu ve Laç dereleri vadisi başta olmak üzere Tunceli, bölgeye getirilen piyade birlikleri ile üç bölgeye ayrılmıştır. Ayrıca jandarma karakollarının bir kısmı kapatılarak kuvvet tasarrufu yapılmış ve jandarma bağımsız kullanım yerine piyade birlikleri emrine verilmiştir.

Üç ayrılan harekât bölgesi Ağustos ayında yeniden yapılan kuvvet planlamasına göre 7'nci, 8'inci ve 9'uncu Kolordulara, üç bölgede kendi içerisinde yedi iç bölgeye ayrılarak tümenlerin sorumluluğuna verilmiştir. Jandarma birlikleri de dâhil olmak üzere toplam 43 taburluk bir kuvvete ulaşılmıştır (Hallı, 1972, s. 445).

Tunceli bölgesinin tamamı aranmıştır. Harekât devam ederken koruma ve emniyet alacak sabit birlikler ile aramayı gerçekleştirecek hareketli birliklerin uyumuna azami önem verilmiştir. Hareketli birliklerin en az 30'ar kişi olması kararı verilerek muhtemel eşkiya pususuna karşı da tedbir alınmıştır. Tunceli harekâtı sona erdiğinde şakilerin büyük bir kısmı etkisiz kılınmış elebaşları da ele geçirilmiştir. Jandarma birlikleri harekât sonrası yeni birliklerle takviye edilmiş ve eğitim birliklerinden gelen jandarma erleri ile karakol mevcutları artırılmıştır. Tunceli Tedip Harekâtı bir bakıma 1924'ten itibaren çıkan isyan ve şekavet olaylarında hem planlama hem de icra olarak birliklerin tecrübesini gösterdiği bir harekât olmuştur.

Sonuç

Cumhuriyetin ilan edilmesinden sonra Türkiye'nin özellikle Doğu ve Güneydoğusunda çıkan isyanlar ve isyanlara ortam hazırlayan asayişe müessir olaylar, 1924'ten 1938'e kadar 14 yıl süre ile yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin en önemli güvenlik sorunu olmuştur. Başlangıçta bir asayiş sorunu olarak görülmesine rağmen 1924'te Nasturi İsyanı ve 1925'te çıkan Şeyh Sait isyanı ile birlikte ayrılıkçı, yıkıcı bir nitelik taşıdığı ve dışarıdan alınan destekle genişleme fırsatı bulduğu anlaşılmıştır. Bu nedenle, Türkiye Cumhuriyeti Devleti çıkan her isyanı varlığına karşı bir tehdit ve saldırı olarak görmüş ve asilerin yakalanması, elindeki silahların toplanması ve halk üzerinde kurdukları baskının yok edilmesi için aldığı mülki tedbirlerinin yanında askeri tedbirleri de vakit geçirmeksizin uygulamıştır.

Jandarma bir kolluk kuvveti olarak bölgede asayişini temin hizmetine devam ederken ordu birliklerinin icra ettiği isyanın büyüklüğüne ve bölgesinin genişliğine göre bastırma harekâtının tamamının planlama ve icrasında görev almıştır. Jandarma bu görevlerini icra ederken teşkilat, mevzuat ve eğitiminde etkinliğini artırma gayretindedir. Nitekim mülki teşkilata göre konuşlanan ve sabit birlikler şeklinde teşkilatlanan jandarma, artış gösteren isyanların bastırılmasında yeniden teşkil edilen seyyar jandarma birlikleri ile müdahale ve devriye görevlerini daha etkin yapabilmiş ve ordu birlikleri ile

müşterek bir harekâtı icra edebilmiştir. Ayrıca eşkıya ile mücadele harekâtına ait uygulamaları tedip harekâtı adı altında takip ve tenkil olarak belirlemesi hem planlama hem de icra da kolaylık sağlamıştır. Seyyar jandarma birlikleri ile icra edilen bu doktriner esas, eşkıya ile mücadelede temel harekât niteliğindedir. Günümüz jandarması da teröristle mücadele harekâtında bu görevleri öncelikle jandarma komando ve jandarma özel harekât birlikleri ile yerine getirmekte ve başlangıcını oluşturan seyyar jandarma gibi piyade birlikleri ile beraber müşterek bir harekâtı icra edebilmektedir.

Diğer taraftan isyanların bastırılması için icra edilen harekâta jandarmanın kullanımı, taktik anlamda yeni doktriner gelişmelere de neden olmuştur. Bunlardan ilki; Sason isyanının bastırılmasında “alan kontrolü” ve “alan hâkimiyeti” doktrininin adı konmaksızın uygulanmış olmasıdır. İkincisi Ağrı isyanlarında arazinin özelliği nedeniyle birbiri ardında kademeli bir tarama-arama tekniği geliştirilmiştir. Üçüncü olarak ise Tunceli harekâtında; esnek bir komuta yapısına geçilerek geniş bölgeler, bölge esasına dayalı bölümlere ayrılmış ve bu suretle her bölgenin merkezi bir komuta altında oluşturulan alt bölge komuta yapıları ile daraltılmış arazide tarama-arama faaliyeti icra edilmiştir. Böylelikle büyük kuvvetlerin geniş bölgelerde küçük kuvvetler halinde komuta edilebilmesi ilk kez uygulanmıştır. Ayrıca bu hususlara dönemin eşkıya ile mücadele harekâtında görev almış jandarma personeli tarafından yazdıkları eserlerde yer verilmiş ve birliklerin eğitiminde kullanılmıştır.

Sonuç olarak, Türkiye Cumhuriyeti Jandarması, Cumhuriyet’in ilanı ile birlikte artan isyanların bastırılması ve eşkıyanın neden olduğu asayişe müessir olayların önlenmesinde mülki ve adli görevlerini yaptığı teşkilat, mevzuat ve eğitimde düzenlemeler ile yerine getirmiş aynı zamanda eşkıya ile mücadele harekâtında taktik ve operatif yeni uygulamalar geliştirmiştir.

Kaynakça

- Abdullah Bey, (1926). *Zamanımızda Jandarmanın Vezâif-i Umûmîyesi*, Cilt. 1-3. İstanbul: Jandarma Matbaası.
- Çermeli, A. ve Atabey, H. (2002). *Jandarma Genel Komutanlığı Tarihi*, Cilt. I, Ankara: Jandarma Genel Komutanlığı Yayını.
- Demircioğlu, İ.H. ve Demircioğlu, E. ve Genç, İ. (2021). *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Jandarma*. (ed. İsmail Hakkı Demircioğlu, Ahmet Özcan, Yücel Yiğit), Jandarma Alay Mektepleri Öğretim Programı, Ankara: Berikan Yayınevi.
- Demirtaş, B. (2021). *Atatürk Dönemi Cumhuriyet Hükümetlerinin Doğu ve Güneydoğu Anadolu Politikaları*, (Askeri, İktisadi, İdari ve Adli), (1923-1938). Ankara: İksad Yayınevi.
- Devicioğlu, F. (2010). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Hallı, R. (1972). *Türkiye Cumhuriyeti’nde Ayaklanmalar, (1924-1938)*. Ankara: Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Yayınları.
- Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, (1965). Sayı 52, Vesika Nu. 1203. Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Hünalp, N. (1939). *Takip ve Eşkıya ile Müsademelerde Emniyet Tedbirlerinin Ehemmiyetine Ait Bir Vaka, Jandarma Karakol Mecmuası*, Sayı: 15, Ankara: Jandarma Matbaası.

- Hüenalp, N. (1942). Jandarmanın İlk Teşkilinden Bugüne Kadar Muhtelif Bakımdan Geçirdiği Safahatı Kısaca Tetkik ve Mütalaa, *Jandarma Mecmuası*, Sayı 66, Ankara: Jandarma Matbaası.
- İçişleri Bakanlığı. (1974). *Cumhuriyet Jandarması*, İstanbul: Yayın Komitesi.
- Jandarma Genel Komutanlığı. (1973). *Jandarma Genel Komutanlığı 50 Yıl Cumhuriyet'in Hizmetinde*, III. Kitap, Ankara.
- Karcı, E. (2021). Üsküp Jandarma Karakol Kumandanları Mektebi, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Jandarma*, (ed. İsmail Hakkı Demircioğlu, Ahmet Özcan, Yücel Yiğit), Ankara: Berikan Yayınevi, Ankara.
- Koçak, H. (1942). Küçük Karakollar Hakkında Bir Tetkik, *Jandarma Dergisi*, Sayı 27, Ankara: Jandarma Matbaası.
- Köse, R. (2020). Cumhuriyet'in İlk On Yılında Doğu Vilayetlerinde Emniyet ve Asayiş Sağlama Faaliyetleri, *History Studies*, 1, 1259-1292.
- Küsmez, A.C. (2020a). *Türk Jandarma Teşkilatında Düzenleme Çalışmaları, Jandarma Hakkında Rapor-1928*, Ankara: Berikan Yayınları.
- Küsmez, A.C. (2020b). *Türk Ordusunda Bir Doktrin Olarak Küçük Harekât, Harekât-ı Sagire-i Askeriye Talimnamesi, 1889*, Ankara: Berikan Yayınları.
- Küsmez, A.C. (2023), *Cumhuriyet'in 100.yılında Türk Ordusu ve Milli Savunma*, (ed. Zekeriya Türkmen), Erken Cumhuriyet Döneminde Jandarmanın Kolluk Kuvveti Olarak Yapılanması 1923-1933, (499-538), Ankara: Vakıflar Bankası Kültür Yayınları.
- Mehmet Faik. (1305). *Harekât-ı Sagire-i Askeriye Talimnamesi*, İstanbul: Mekteb-i Fünun-ı Harbiyye-i Şahane Matbaası.
- Noyangil, H. (1939). Ağrı Dağı Harekâtına Ait İntibalarım, *Jandarma Mecmuası*, Sayı:56. Ankara: Jandarma Matbaası.
- Ozanalp, O. (1939). *Jandarmanın Takip, Tenkil Hareketleri ve Müsademe Tabiyesi*, Ankara: Jandarma Matbaası.
- Ömer Fevzi. (1325). *Muhafaza-i Asayişe Memur Zabitanın Vezaiifi: Usûl-i Takib-i Eşkîya ve Çete Muharebeleri*. İstanbul: Matbaa-i İkbâl.
- Övünç, F. (1938). Jandarmada Haberalma İşleri, *Jandarma Karakol Dergisi*, Sayı: 8, Ankara: Jandarma Matbaası.
- Övünç, F. (1939). Dersim Haydutlarının Tecavüzüne Uğrayan (Amutka) Jandarma Karakolu Nasıl Müdafaa Edildi, *Jandarma Mecmuası*: Sayı: 56, Ankara: Jandarma Matbaası.
- Rahmi, M. (1936). Çapulcu, Tahkik, Takip, Müsademe, *Jandarma Dergisi*, Sayı: 38, Ankara: Jandarma Matbaası.
- Raşid Bey (1927). *Jandarma Neferinin Vazifesi*, Ankara: Jandarma Matbaası.
- Sarıkoçuncu, Değerli, E. (2008). Ağrı İsyanlarında Yabancı Parmağı (1926-1930), *SDÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 18, 113-132.
- Şahan, Z. (1937). Eşkîyanın Takip ve Tenkili, *Jandarma Dergisi*, Sayı: 47-48, Ankara: Jandarma Matbaası.
- Talat Bey, (1338). *Jandarma Teşkilat ve Vezaiif-i Nizamnamesi*, İstanbul: Jandarma Matbaası.

- Tavukçu, İ. (2020). Milli Mücadele Döneminde TBMM Hükümetlerinin İdari Taksimat Alanında Yaptığı Düzenlemeler, *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 6(2), 721-758.
- Tekir, S. (2020). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Jandarma, Kuruluş, Teşkilat ve Mücadele (1903-1938)*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Tekşen, H. (1941). *Jandarma Ameli Vazifelerinden Bazı Hadiseler*, İstanbul: Rıza Koşkun Matbaası.
- Türkçe Sözlük*. (1998). Cilt. 1, (A-J), Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu Yayını.
- Türkçe Sözlük*. (1998). Cilt. 2, (K-Z), Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu Yayını.
- Türk İstiklal Harbi, İstiklal Harbi'nde Ayaklanmalar*. (1974). Cilt VI, Ankara: Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Yayınları.
- Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Dönemi (23 Nisan 1920-29 Ekim 1923)*. (1984). Cilt IV, Kısım 1, Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, *Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi*, (CCA).
- Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Zabıt Ceridesi*, (1954). Cilt. 2, Devre I. Ankara: TBMM Matbaası.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Zabıt Ceridesi*, (1954). Cilt. 8, Devre I. Ankara: TBMM Matbaası.
- Umum Jandarma Kumandanlığı, (1930). *Jandarmanın Kitabı*, Ankara: Jandarma Matbaası.
- Yamaç, M. (2019). *Fransız Diplomatik Belgelerinde Ağrı İsyanı, (1926-1930)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını.
- Yazıcı, N. (2023). Atatürk Döneminde Meydana Gelen Ayaklanmalar, (1924-1938), *Atatürk Ansiklopedisi*, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ataturk-doneminde-meydana-gelen-ayaklanmalar-1924-1938/?pdf=3820>, [Erişim tarihi: 07.07.2023]
- Yılmaz, D. (2001). *Osmanlı'nın Son Yüzyılı, Cumhuriyete Giden Yol*. Konya: Çizgi Kitabevi.